

EN FREMSTILLING OG VURDERING AV FORNÆRMEDES STILLING I STRAFFEPROSESSEN

Kandidatnummer: 582
Leveringsfrist: 27.april 2009

Til sammen 16 975 ord

22.04.2009

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Oppgavens tema og aktualitet	1
1.2	Avgrensing	1
1.3	Rettskilder og metode	2
1.4	Presisering av sentrale begreper	3
1.4.1	Hvem er fornærmet?	3
1.4.2	Fornærmede med og uten bistandsadvokat	7
1.4.3	Sivile krav	8
1.5	Videre fremstilling	9
<u>2</u>	<u>ET HISTORISK TILBAKEBLIKK</u>	<u>11</u>
2.1	På etterforskningsstadiet	11
2.1.1	Konsultasjon med advokat	11
2.1.2	Informasjonsrettigheter	11
2.2	Rett til bistandsadvokat	12
2.3	Forberedelse til hovedforhandling	12
2.4	Under hovedforhandling	13
2.5	Særskilt om sivile krav	13
<u>3</u>	<u>FREMSTILLING OG VURDERING AV GJELDENE RETT</u>	<u>15</u>
3.1	Generelt om fornærmedes rettigheter og plikter	15
3.2	Bistandsadvokatordningen	16

3.2.1	Hvilke fornærmede har rett på bistandsadvokat?	17
3.2.2	Endringer underveis i straffesaksbehandlingen	29
3.3	Saker uten bistandsadvokat	31
3.3.1	Anmeldelse	31
3.3.2	Under etterforskning	31
3.3.3	Hovedforhandling	36
3.4	Saker med bistandsadvokat	38
3.4.1	Bistandsadvokatens oppgaver, rettigheter og plikter	38
3.4.2	Anmeldelse	40
3.4.3	Under etterforskning	44
3.4.4	Hovedforhandling	48
3.5	Sivile krav	51
3.5.1	Felles rettigheter	52
3.5.2	Fornærmede med bistandsadvokat	55
3.5.3	Fornærmede uten bistandsadvokat	57
4	<u>AVSLUTNING</u>	62
4.1	Litteraturliste	63
4.1.1	Lov- og forarbeidregister	64
4.1.2	Doms- og kjennelsesregister	65
4.1.3	Nettdokumenter	65
4.1.4	Personlig meddelelse	66

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og aktualitet

I 2002 kom Anne Robberstad på oppdrag fra Justisdepartementet med rapporten ”Kontradiksjon og verdighet. Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land, med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen”. I denne rapporten¹ kom det frem at fornærmedes stilling er langt svakere i norsk rett enn i de øvrige nordiske landene. Robberstad foreslo på bakgrunn av dette å gi fornærmede mulighet til å bli part i straffesaken, og da få de partsrettigheter som følger med. Forslaget ble sendt til høring, og det skulle vise seg at meningene om de prinsipielle spørsmålene i rapporten var delte. Det ble besluttet å lage et utvalg for å vurdere å styrke fornærmedes (og etterlattes) rettigheter. Utvalgets oppgaver var å utrede hvordan fornærmedes straffeprosessuelle stilling skulle styrkes, samt å foreslå lovendringer som skulle gjennomføre styrkingen.

Resultatet ble nye regler i straffeprosessloven av 22. mai 1981 nr. 25² som styrker fornærmedes (og etterlattes) stilling. De nye reglene trådte i kraft 1. juli 2008 og tar sikte på å sørge for at fornærmede og etterlatte skal få en bedre opplevelse av straffesaken ved at de får flere rettigheter.

1.2 Avgrensing

De nye reglene er ment for at fornærmede *og* etterlatte skal få sine rettigheter styrket. Jeg kommer i min fremstilling ikke til å behandle reglene for etterlatte.

---

¹ Heretter kalt ”Kontradiksjon og verdighet”

² Heretter kalt strpl

1.3 Rettskilder og metode

Loven og forarbeidene er fremstillingens viktigste rettskilder. Straffeprosessloven og straffeloven er de absolutt mest sentrale lovene. Påtaleinstruksen er også en sentral rettskilde som er brukt i sammenheng med straffeprosessloven.

Når det gjelder forarbeider er de mest brukte NOU 2006:10 "Fornærmede i straffeprosessen- nytt perspektiv og nye rettigheter" og Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) "Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)."

Siden mange av reglene i fremstillingen er forholdsvis nye, finnes det ikke mye Høyesteretts praksis på området. Det er allikevel en sentral rettskilde i fremstillingen da det har bidratt til å oppklare tvilstilfeller.

Anne Robberstad har skrevet en hel del om fornærmedes stilling og bistandsadvokatordningen, dette er bøker som har bidratt mye i fremstillingen. Hennes rapport "Kontradiksjon og verdighet" var springbrettet til lovendringene. Jo Hovs "Fornærmedes stilling i straffeprosessen" samt hans Rettergang-bøker har også blitt benyttet i fremstillingen. Det samme med Josh. Andenæs' bøker i spesiell strafferett og norsk straffeprosess.

Jeg har også gjort nytte av to studentavhandlinger, Tone Vangen og Kristin Robberstads fremstillinger av bistandsadvokatordningen.

Den rettskildemessige hovedvekten i min vurdering av reglene ligger i forarbeider og juridisk litteratur, men også reelle hensyn.

Som det fremgår av oppgavetittelen er fremstillingen både de lege lata og de lege ferenda.

1.4 Presisering av sentrale begreper

1.4.1 Hvem er fornærmet?

Oppfatningen av ordet fornærmet er i dagligtalen en annen enn den er i straffeprosessen. I dagligtalen tenker vi på noen som har blitt støtt, noen som har blitt behandlet på en heller dårlig måte. Det dreier seg om langt mindre alvorlige handlinger enn de som ligger under strafferettens område, det kan for eksempel være snakk om noen som har sagt noe nedsettende om en annen person, som igjen har hørt dette og følt seg fornærmet. Ordet i seg selv er helt fra 1700-tallet, da det oppstod i det norske og danske språk. Det er en sammensetning av ”å komme for nær”, og man kan dermed si at den som er fornærmet er i språklig betydning den som noen har kommet for nær.³

Dansk straffeprosess er ganske lik den norske både når det gjelder system og ideologi⁴, og heller ikke her gis det noen definisjon av fornærmede. Den fornærmede er i Danmark den ”forurettede” eller ”den private”, og definisjonen som også her er oppstått gjennom teori og praksis er nesten identisk med den norske.⁵

I Sverige heter den fornærmede ”målsägande”, og uttrykket er definert som ”målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada.”⁶

”Målsägande” heter fornærmede også i Finland, men her defineres ikke dette i loven. Som i Norge trekker man grensene gjennom teori og rettspraksis.⁷

I Islandsk lov foreligger det heller ingen definisjon av fornærmede, så i nordisk rett er det kun Sverige som har en definisjon av fornærmede-begrepet i loven.

---

³ Robberstad (1999) s 193

⁴ Robberstad (2002) s 12

⁵ Robberstad (2002) s 12

⁶ Rättegångsbok 20:8 st 4

⁷ Robberstad (2002) s 37

Den eneste form for presisering i straffeprosessloven finnes i lovens § 3 siste ledd. Dette er en retningslinje for hvem som skal regnes som fornærmet i vid forstand: ”Med uttrykket fornærmede forstås i denne lov også andre skadelidte som nevnt i første ledd”. Med referansen til første ledd menes fornærmede og andre skadelidte som har rettskrav mot siktede. Andre skadelidte er de som har lidt skade ved forbrytelsen, men som ikke har en så nær tilknytning til den at man får stilling som fornærmet.⁸ Et eksempel på dette kan være foreldre som lider inntektstap fordi barnet deres har blitt offer for en kriminell handling. De er ikke direkte fornærmede, men lider skade som følge av forbrytelsen. De har ikke krav på bistandsadvokat, men kan rette erstatningskrav mot siktede etter § 3.

Høyesterett har heller ikke kommet med noen definisjon av begrepet fornærmet. Man spør seg hvilke interesser regelen verner, eller hva regelen er ute etter å beskytte.⁹ I en kjennelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalg¹⁰ gjengitt i Rt-1995-628 var saken at A mente lagdommer B hadde kommet med usanne og ærekrenkende uttalelser i dom avsagt av lagmannsretten, og A stevnet derfor B for dette i en privat straffesak. Saken ble anket fra tingretten til lagmannsretten, hvor det ble fastslått at straffeloven § 98, som saksøkte blant annet hadde overtrådt i følge A, utelukkende vernet offentlige interesser.¹¹ Saken ble anket til Høyesterett, hvor følgende ble uttalt i kjæremålsutvalget: ”Høyesteretts kjæremålsutvalg finner som lagmannsretten det klart at straffeloven § 98 utelukkende verner offentlige interesser, og at A her ikke har subsidiær påtalerett.”¹² Anken ble forkastet, og A måtte betale B saksomkostninger. A var ikke å regne som fornærmet etter § 98.

Som i rettspraksis er den mest brukte forklaringen i juridisk teori at den som er fornærmet er ”bæreren av det ved handlingen krenkede rettsgode” eller ”innehaveren av en slik

---

⁸ Robberstad (2003) s 34

⁹ Robberstad (1999) s. 205

¹⁰ I dag Høyesteretts ankeutvalg. Bakgrunnen for navneendringen var ikrafttreddelsen av ny tvistelov 1. januar 2008. Rettsmidlet ”kjæremål” endret navn til ”anke”.

¹¹ § 98 handler om å bevirke eller medvirke til at rikets statsforfatning forandres ved ulovlige midler.

¹² Jfr. s. 629

interesse som vedkommende straffebud tar sikte på å beskytte”. Det finnes altså ikke noen privat fornærmet dersom straffebudet bare beskytter offentlige interesser.¹³

Det finnes en rekke Høyesterettsdommer om dette. I avgjørelsene finnes det ingen støtte for at den offentlige interessen konsumerer den private dersom den er mindre, men at den private interesse utelukkes kun når den ikke er til stede.

For å avgjøre hvilket retts gode straffebudet tar sikte på å beskytte, må straffebudet tolkes. Dette er ikke helt ukomplisert. Lovgiver utformer ikke bestemmelsen etter en spesifikk interesse som ønskes beskyttet. Grunnen til at en straffebestemmelse oppstår er at det er visse handlingstyper som er så uheldige og uønskede at de må bekjempes med straff. Hensynene bak dette er ofte mange og blendede. Et eksempel er straff for skadeverk. Her er det klart at straffebudet er laget for å verne eierens interesser, men det kan også være laget for å verne panthaver og leietakerens interesser. Det er ikke enkelt å gi noe klart svar på dette.¹⁴

Selv om det er avgjort at det er en (eller flere) fornærmet ved et lovbrudd er ikke dette nok. Man må også ta stilling til hvem av de berørte som har status som fornærmet. Man er fornærmet bare dersom man er innehaver av den interesse vedkommende straffebestemmelse har til hensikt å beskytte. For eksempel er eieren av en gjenstand som blir stjålet å regne som fornærmet. Det samme gjelder andre med rettigheter i tingen, som for eksempel panthavere og leietakere. Eierens arvinger og kreditorer faller derimot utenfor begrepet fornærmet.

Jo Hov er i juridisk litteratur av en litt annen oppfatning enn de øvrige når det gjelder begrepet fornærmede. Han er enig med øvrig litteratur og praksis når han bruker en tankeoperasjon i to trinn for å avgjøre om noen regnes som fornærmet ved en straffbar handling.¹⁵ Først spør man seg om bestemmelsen beskytter private interesser, og deretter

---

¹³ Robberstad (1999) s 194

¹⁴ Andenæs (2009) s. 86

¹⁵ Hov (2007) s 256

om den bestemte interessen faktisk beskyttes. Hov mener problemet blir å trekke et skarpt skille mellom private og offentlige interesser. Straffebestemmelser som beskytter den enkelte vil også beskytte samfunnet som en helhet, og omvendt. Det er dessuten slik at det er flere straffebestemmelser som beskytter både offentlige og private interesser, og grunnlaget for beskyttelsesinteressen blir usikkert. Hvilket grunnlag har man for å avgjøre hva en straffebestemmelse beskytter? Ofte vil dette være en subjektiv vurdering, og resultatet beror på hvem som tar avgjørelsen.

Spørsmålet om beskyttelsesinteressen vil sjeldent dukke opp når man skal finne ut om det finnes en fornærmet ved et lovbrudd. Dersom fornærmede har rett til å begjære offentlig påtale, forutsettes det at det finnes en privat fornærmet. Avgjørelsen av beskyttelsesinteressen blir derfor svært lite praktisk da det bare er nødvendig å ta stilling til dette ved avgjørelsen av om det er anledning til å reise privat straffesak.¹⁶

Beskyttelsesinteressen kan være nyttig som inndelingsgrunnlag, men kan aldri gi noe sikker veiledning. Dersom det er tvil, må den avgjørende vekten legges på om vedkommende er så krenket at det er grunn til å gi ham de prosessuelle rettigheter man får som fornærmet.¹⁷ Hov mener på sin side at det riktige å gjøre her er å se bort i fra beskyttelsesinteressen og heller legge vekt på reelle hensyn.

Hov mener dessuten at gjeldende rett er at den private er fornærmet bare dersom straffebudet hovedsakelig retter seg mot private interesser.¹⁸ Anne Robberstad mener at dette er feil.¹⁹ For det første er dette ikke i tråd med straffelovens inndeling som bygger på at en bestemmelse kan verne både offentlige og private interesser. Et eksempel på dette er straffeloven § 144. Bestemmelsen handler om brudd på taushetsplikt for prester, advokater, apotekere etc. og står i kapittelet om brudd på den alminnelige orden og fred. Andre ledd

---

¹⁶ Hov (2007) s 279

¹⁷ Andenæs (2009) s. 86

¹⁸ Hov (1983) s. 25 og 54

¹⁹ Robberstad (1999) s. 209

angir at påtalen krever fornærmedes begjæring (eller allmenne hensyn). Det forutsettes altså at det finnes en privat fornærmet.

Kort sagt retter Hovs kritikk av beskyttelsesinteressen seg mot at det er uheldig at rettsadvokaten må velge mellom det ene eller andre når et straffebud beskytter både offentlige og private interesser. Beskyttelsesinteressen må i følge Hov vike for en konkret vurdering med vekt på reelle hensyn.

Etter min mening er det mest rimelige å først og fremst foreta en avveining av hvorvidt det finnes private interesser eller ikke. Dersom det bare finnes offentlige interesser, kan det ikke være tvil om at det heller ikke finnes noen privat fornærmet. Men dersom det er både private og offentlige hensyn bak straffebudet er jeg enig med Hov i at det bør foretas en konkret vurdering av det enkelte tilfellet, hvor reelle hensyn og graden av krenkelse bør stå sentralt.

1.4.2 Fornærmede med og uten bistandsadvokat

Det vil i fremstillingen bli operert med to grupper av fornærmede; med og uten bistandsadvokat. Rettighetene til de to gruppene har klare forskjeller på mange punkter, og det er derfor hensiktsmessig å skille dem. For de fornærmede med bistandsadvokat har straffesakens utfall stor betydning. De har dessuten vært utsatt for krenkelser som kan føre til store fysiske, psykiske og sosiologiske skadevirkninger. Rettssaken er for denne gruppen mer belastende.²⁰

Fornærmede med bistandsadvokat kommer nærmest en partsstilling og har dermed flere prosessuelle rettigheter enn fornærmede uten bistandsadvokat.

Jeg kommer til å tydeliggjøre hvilken gruppe jeg omtaler gjennom å bruke ”fornærmede” og ”fornærmede med bistandsadvokat”. Dette er samme begrepsbruk departementet bestemte å bruke, jfr. Ot.prp. nr. 11 s. 41.²¹

---

²⁰ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 8

²¹ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008)

1.4.3 Sivile krav

Sivile krav er de rettskrav som handler om oppreisning og erstatning og kan fremmes og behandles sammen med straffesaken, selv om de etter sin art skulle vært behandlet etter de sivilprosessuelle regler. Rettskrav er alle krav som ikke gjelder straff eller strafferettslige reaksjoner.²² Et annet begrep for sivile krav er ”borgerlige rettskrav”.

Sivile krav er hjemlet i strpl. § 3, og krever at ”rettskravet springer ut av samme handling som saken gjelder”. Det kreves med andre ord årsakssammenheng mellom handlingen som er foretatt og det krav som reises. Det foreligger ikke noe krav om umiddelbar følge, men kravet må utløses ved handlingen.²³ Jo Hov formulerer det på følgende måte i sin bok²⁴: «Som utgangspunkt vil denne betingelsen bare være oppfylt når *lovbruddet* fører til at det oppstår et *nytt krav* for den som rammes.»

Et klart eksempel på årsakssammenheng mellom handling og krav er erstatning etter legemsbeskadigelse. Dersom fornærmede i et slagsmål får ødelagt for eksempel klokke og klær, vil tiltalte normalt ikke bli idømt erstatning for dette. Grunnen er for det første at det sannsynligvis ikke vil foreligge forsett med henhold til slik skade, dessuten kommer skader på ting i andre rekke etter selve legemsbeskadigelsen.²⁵ Eksempel på spørsmål om årsakssammenheng har vi i Rt-1965-652. En 17 år gammel mann ble dømt for bilbrukstyveri, promillekjøring og kjøring uten gyldig førerkort. Han ble også dømt til å betale erstatning på kr 5417,- for skade han voldt fem andre biler under kjøringen. Forholdet siktelsen gjaldt og som tiltalte ble dømt for omfattet bare to av bilene og en mindre sum. Høyesterett mente derfor at det var feil å ta med andre erstatningskrav enn det straffedommen gjaldt, men fikk ikke endret dommen pga strpl. § 448.

---

²² NOU 2006:10 s.63

²³ Thorheim (2009) note 20

²⁴ Hov (2007) s. 32

²⁵ Hov (1983) s. 118

Et eksempel fra nyere tid er Rt-2006-164 hvor en mann var tiltalt for seksuelle overgrep mot flere barn. Faren til en av jentene reiste erstatningskrav i forbindelse med straffesaken. Erstatningskravet handlet om advokatutgifter faren hadde hatt i forbindelse med omsorgsovertakelse av sin datter etter at overgrepene ble kjent. Høyesterett mente her at man stod overfor et erstatningskrav som indirekte fulgte av den straffbare handlingen, og at det derfor ikke forelå årsakssammenheng. At mannen hadde forgrepet seg på datteren var ikke (den direkte) årsaken til at faren måtte ut med advokatutgifter.

Jentas mor (som var samboer med overgriperen) var derimot den direkte årsaken til at faren måtte engasjere advokat, da hun var lite samarbeidsvillig i forhold til omsorgsovertakelsen. Resultatet av dommen ble at erstatningskravet ikke kunne behandles med straffesaken.

Det er fornærmede eller andre skadelidte som kan fremme kravet, som etter hovedregelen skal være mot siktede.

For at et sivilt krav skal behandles i etter straffeprosesslovens regler, må det være ”i forbindelse med sak som nevnt i § 1 eller § 2”, jfr. strpl. § 3.

Når disse grunnvilkårene er oppfylt, kan kravet behandles sammen med straffesaken etter straffeprosesslovens bestemmelser. Slik blir det mer effektivt, da man slipper å behandle kravet for seg og dermed gå igjennom bevis etc enda en gang. Det er dessuten en økonomisk fordel for partene da de ikke står for utgiftene, slik de ville ha gjort i en sivil sak. Det er ikke rimelig at kravet skal avgjøres med kostnadsrisikoen på partene, dersom kravet skyldes en straffbar handling.²⁶

De nærmere prosessuelle regler for sivile krav finner vi i straffeprosesslovens kapittel 29.

1.5 Videre fremstilling

Jeg vil starte med å gi et overblikk over hvordan rettsstillingen var før lovendringen. Deretter vil jeg gi en fremstilling og vurdering av gjeldende rett, og da med fokus på

---

²⁶ NOU 2006:10 s. 63

reglene som er endret. Kapitlet er delt opp etter når man har bistandsadvokat og når man ikke har det.

Jeg har valgt å gi sivile krav et eget kapittel og ikke behandle dette sammen med hovedforhandlingen i straffesaken. Grunnen til at jeg ønsker å gi dette egen plass er at det gir en ryddigere oversikt, spesielt når det gjelder bistandsadvokatens oppgaver.

2 Et historisk tilbakeblikk

I det følgende vil jeg se tilbake på reglene slik de var før endringen i juli 2008, og når jeg refererer til straffeprosessloven, vil dette være loven slik den så ut før endringene. Jeg kommer bare til å fremstille de reglene som senere har blitt endret, det vil si at denne fremstillingen om fornærmedes rettigheter før lovendringen ikke er uttømmende. De øvrige rettighetene vil fremkomme i kapittel 3 om gjeldende rett.

2.1 På etterforskningsstadiet

2.1.1 Konsultasjon med advokat

Personer som var utsatt for voldtekt og menneskehandel, fikk henholdsvis inntil tre og fem timer advokatbistand for å vurdere om forholdet skulle anmeldes, dette i følge rettshjelploven²⁷ § 7. Det skulle ikke betales egenandel av dette, uavhengig om forholdet ble anmeldt eller ikke. Selv om det fantes en bistandsadvokatordning, kom bistandsadvokaten ikke inn i bildet før det hadde blitt en ”sak” ut av det, og det foreligger ingen sak før man har anmeldt. Det forutsettes i forarbeidene²⁸ at rett til bistandsadvokat oppstår etter anmeldelse.

2.1.2 Informasjonsrettigheter

Når fornærmede ble avhørt første gang, hadde politiet plikt til å orientere fornærmede om vedkommendes rettigheter. Denne informasjonsplikten ble begrenset av fornærmedes rettigheter, for eksempel hadde ikke politiet plikt til å informere om bistandsadvokatordningen til de som ikke hadde rett på advokat.

---

²⁷ Lov om fri rettshjelp av 13. juni 1980 nr. 35

²⁸ Ot.prp. nr. 63 (1980-1981) s. 14

2.1.2.1 Dokumentinnsyn

Strpl. § 242 gav alle fornærmede rett til innsyn i sakens dokumenter på begjæring dersom dette kunne skje uten skade for etterforskningen eller tredjemann. Innsynsretten var den samme for fornærmede som for mistenkte, forskjellen var bare at mistenkte hadde mulighet til å bringe nektelse av innsyn inn for retten. Denne retten hadde ikke fornærmede, jfr. strpl. § 242 tredje ledd. Det har vært drøftet i juridisk teori hvorvidt tredje ledd i denne bestemmelsen kunne anvendes analogisk, og Robberstad er positiv til dette i sin bok.²⁹ Hun mener at grunnen til at bistandsadvokaten (fornærmede) ikke er nevnt i tredje ledd rett og slett skyldes en forglemmelse, og at det i hvert fall ikke er bevisst fra lovgivers side da det ikke er noen grunn til å gi bistandsadvokaten mindre rettigheter enn forsvarer her.

2.2 Rett til bistandsadvokat

Fornærmede hadde rett på bistandsadvokat i sedelighetssaker (strl³⁰ §§ 192-197, samt 199 og 200 tredje ledd), i saker om tvangsekteskap (strl § 222), brudd på kontaktforbud (strl § 232 første ledd bokstav b) og besøksforbud (strl § 232 første ledd bokstav c), jfr. strpl § 107a. Når det gjelder sedelighetssaker, falt seksuell ”handling” og ”adferd” utenfor, det måtte være snakk om seksuell ”omgang”.³¹ Man hadde også rett på bistandsadvokat dersom det var oppstått betydelig skade på legeme eller helbred og det derfor var behov for advokat, dette fremgikk av første ledd siste punktum.

2.3 Forberedelse til hovedforhandling

Fornærmede hadde ikke adgang til å føre egne bevis under straffesaken, uttale seg om bevisoppgaven eller påvirke hvilke bevis som førtes.³²

---

²⁹ Robberstad (2003) s. 143-144

³⁰ Alminnelig borgerlig straffelov (Straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

³¹ Seksuell handling og adferd er ”mildere” enn omgang.

³² Jfr Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s 61

Etter strpl. § 264 a første ledd hadde fornærmede rett til innsyn i sakens dokumenter dersom dette ikke var til skade for saken eller for en tredjeperson.

Retten skulle så fort som mulig fastsette tid og sted for hovedforhandlingen, og informere fornærmedes bistandsadvokat om dette, jfr. strpl § 275.

2.4 Under hovedforhandling

Som hovedregel skulle ikke fornærmede være tilstede under hovedforhandling før vedkommende selv hadde forklart seg, jfr. strpl § 129.

Det offisielle standpunkt i Norge var at straffesaken var mellom staten og siktede, og at fornærmedes plass bare var som et rent vitne.³³

Ved tilståelsesdom hadde ikke påtalemyndigheten plikt til å informere fornærmede om at de begjærte saken avgjort ved tilståelsesdom. De hadde heller ingen plikt til å opplyse fornærmede om at vedkommende hadde rett til å gjøre seg kjent med siktelsen. Videre hadde ikke fornærmede klagerett til overordnet påtalemyndighet. Siden det ikke er noen hovedforhandling ved tilståelsesdom blir heller ikke fornærmede innkalt som vitne, og får derfor ikke vite at saken blir avgjort ved tilståelsesdom eller hvor rettsmøtet finner sted.

2.5 Særskilt om sivile krav

Etter strpl. § 428 kunne fornærmede velge å fremme kravet selv, eller be påtalemyndigheten gjøre det, jfr. strpl. § 427. Ved at påtalemyndigheten fremmet kravet, hadde fornærmede mulighet til å unngå risikoen for å måtte betale saksomkostninger dersom vedkommende skulle komme til å tape saken.

Påtalemyndigheten hadde plikt til å fremme visse sivile krav for den umiddelbart skadelidende³⁴. Krav mot siktede fra direkte skadelidende kunne bare nektes fremmet

---

³³ Robberstad (2002) s. 73

³⁴ Den direkte skadelidende, den som har blitt slått, voldtatt, skadet i ulykke etc., jfr. Ot.prp. nr. 11 s. 94

dersom det var åpenbart ugrunnet eller dette medførte en uforholdsmessig ulempe for retten.

I tiltalebeslutningen skulle påtalemyndigheten opplyse om at den gjorde gjeldende erstatningskrav på vegne av fornærmede, jfr. strpl. § 252 (3). Det var ikke nødvendig for påtalemyndigheten å fremme påstand, men dersom fornærmede selv fremmet kravet, skulle vedkommende angi påstand, jfr. § 428 tredje ledd samt § 427 fjerde ledd.

Påtalemyndigheten kunne begjære oppnevning av sakkyndig til bruk under etterforskningen etter § 237.

Retten hadde en plikt til å pådømme krav som ble fremmet av påtalemyndigheten. Motsatt hadde den rett til å nekte krav fremmet av fornærmede selv forfulgt under hovedforhandling dersom det var til vesentlig ulempe, jfr. strpl. § 428 første ledd.

Fornærmede og andre skadelidte skulle informeres om at en dom var rettskraftig når det var pådømt erstatnings- og oppreisningskrav i saken, jfr. påtaleinstruksen § 30-10. Når det gjelder fornærmede som har fremmet sivilt krav selv, skal vedkommende ha dommen forkynt på samme måte som parter.

3 Fremstilling og vurdering av gjeldende rett

3.1 Generelt om fornærmedes rettigheter og plikter

Jeg skal i det følgende se på hvilke rettigheter fornærmede har i en straffesak. Status som fornærmet medfører også enkelte begrensninger. Den som er fornærmet i en straffesak, blir med dette automatisk også inhabil på noen områder. Den fornærmede kan ikke være dommer i saken, dette følger av dstl § 106 nr. 1³⁵, samtidig som at dette samsvarer i høy grad med reelle hensyn. Det sier seg nesten selv at den som for eksempel har blitt voldtatt eller slått ikke er den rette til å ha siste ord i avgjørelsen av hvilken straff gjerningspersonen skal ha. Det samme gjelder inhabiliteten som går ut på at fornærmede ikke kan være representant for påtalemyndigheten, jfr. strpl. § 60, samt at vedkommende heller ikke kan være offentlig forsvarer, jfr. strpl. § 106.

Når det gjelder reglene om inhabilitet, må fornærmet-begrepet trekkes videre enn det som er vanlig. Hvis vi tenker oss en person som er skadelidende etter overtredelse av veitrafikkloven eller brannvernloven, er ikke vedkommende å regne som fornærmet i straffeprosessuell forstand. Man må allikevel tolke begrepet utvidende med støtte i reelle hensyn. Grunnen til dette er at en som er utsatt for for eksempel en trafikkulykke kan være såpass sterkt preget av det som har skjedd, at vedkommende ikke bør være representant for påtalemyndigheten eller dommer i saken.³⁶

Hovedregelen om vitneplikt i strpl. § 108 gjelder også fornærmede. Unntaksregelen i § 122 om fritak for vitneplikt dersom vitnet er ”siktetes ektefelle, slektninger i rett opp- eller nedstigende linje, søsken og like nær besvogrede” gjelder ikke for fornærmede.

---

³⁵ Lov om domstolene av 13. august 1915 nr. 5

³⁶ Hov (2007) s. 273-274

3.2 Bistandsadvokatordningen

”En bistandsadvokat er forenklet uttrykt en advokat som bistår ofre for visse straffbare handlinger eller enkelte etterlatte i forbindelse med en straffesak.”³⁷

Ordningen med bistandsadvokat ble innført i 1981, og er senere endret (utvidet) flere ganger. Frem til 1986 gjaldt ordningen kun for voldtekt og voldtektsliknende handlinger, strl. §§ 192-194. Selve begrepet bistandsadvokat kom ikke inn i straffeprosessloven før ved lovendringene av 1. juli 2008.

Fornærmede som har vært utsatt for grove integritetskrenkelser vil ofte oppleve en straffesak som ekstra belastende. Dette var bakgrunnen for bistandsadvokatordningen, som skulle bidra til å redusere den belastningen fornærmede opplever ved en straffesak.³⁸

Tone Vangen skriver i sin avhandling om undersøkelser fra Danmark som viser at kvinner som hadde blitt voldtatt ofte opplevde straffesaken som verre enn selve handlingen.³⁹

Grunnen til dette var at det under rettssaken ble stilt kritiske spørsmål til fornærmede, og da særlig spørsmål som gikk på vedkommendes tidligere seksuelle erfaringer. På grunn av den enorme belastningen dette var, ble straffesaken kalt ”den dobbelte voldtekten”.

Fornærmede (og etterlatte) har legitime rettigheter og behov som må ivaretas under behandlingen av straffesaken. Den siktede har muligheten til å innta en reell partsstilling gjennom sin forsvarer, og det er derfor rimelig at fornærmede også skal få fullt utbytte av de rettigheter de faktisk har.⁴⁰ For fornærmede vil bistandsadvokaten være en forutsetning for å oppnå dette.

---

³⁷ NOU 2006:10 s 50

³⁸ K.Robberstad (1992) s. 21

³⁹ Vangen (1991) s. 9

⁴⁰ Andenæs (2009) s. 99

3.2.1 Hvilke fornærmede har rett på bistandsadvokat?

I NOU 2006:10⁴¹ er det oppført en rekke momenter som kommer i betraktning når man skal vurdere hvem som har rett på bistandsadvokat. Fornærmede får som kjent informasjon, veiledning og bistand fra politi og påtalemyndighet. Dersom fornærmede trenger mer bistand enn det som kan forventes her, har vedkommende behov for bistandsadvokat. Det forutsettes at fornærmede trenger hjelp fra en advokat som har bistandsadvokatens særlige rettigheter.

Alvorlig kriminalitet er et stikkord når det gjelder rett på bistandsadvokat, det er først og fremst de som har blitt utsatt for alvorlige lovbrudd som har behov for støtte. Det er allikevel store forskjeller på alvorlige lovbrudd. For å avgjøre i hvilke typer saker man har rett på bistandsadvokat skal man ta utgangspunkt i graden av integritetskrenkelse. Det er ofte en sammenheng mellom hvor alvorlig krenket man er og hvor belastende saken blir. Det at man i tillegg er redd og traumatisert som en følge av det man har blitt utsatt for, gjør saken enda tyngre å bære.

Ofte er den fornærmede påført helseskade, og dette i seg selv bidrar til at man trenger hjelp til å kreve erstatning for skadene.

Hvor belastende etterforskning og en eventuell hovedforhandling er for fornærmede er også et viktig moment. Dersom dette er ekstra belastende har man behov for informasjon om sine rettigheter og plikter i saken, samt informasjon om sakens fremdrift. Noe av det som kan gjøre det ekstra belastende for fornærmede under etterforskning og hovedforhandling er at det er nær relasjon til gjerningspersonen eller at det er ulikt styrkeforhold mellom fornærmede og gjerningsperson. Eksempel på dette er at fornærmede er et barn og gjerningspersonen er en som barnet har et tillitt- eller avhengighetsforhold til.

Dersom fornærmedes forklaring er et viktig bevis i saken, kan også dette føre til at det blir mer belastende for vedkommende. Det samme gjelder dersom sakens utfall har stor betydning for fornærmede. Dersom fornærmede på forhånd frykter å ikke bli trodd i sin

---

⁴¹ Punkt 11.3.1.2

forklaring, vil det være ekstra belastende dersom saken blir henlagt eller tiltalte blir frifunnet. Er det snakk om en sak hvor det erfaringsmessig stilles spørsmålstegn ved fornærmedes troverdighet? Dette blir et moment av betydning, og særlig gjelder dette i saker hvor fornærmede og gjerningspersonen har et nært forhold. Fornærmede har med hensyn til sakens utfall behov for å få saken så godt opplyst som mulig. Til dette trengs det ofte juridisk bistand.

Et siste hensyn å ta med i vurderingen av hvem som trenger bistandsadvokat er at reglene ikke skal åpne for alt for mye bruk av skjønn.

Vi finner reglene om hvem som har rett på bistandsadvokat i strpl. § 107a, og det er i tillegg til det som er nevnt i punkt 2.2 blitt tilføyd ytterligere tilfeller hvor fornærmede får denne rettigheten.

Vi har sett at man har rett på bistandsadvokat i de fleste sedelighetssaker i straffelovens kapittel 19. Dette er noe som har fulgt bistandsadvokatordningen helt siden den ble opprettet i 1981.

Fornærmede har også rett på bistandsadvokat dersom vedkommende har blitt utsatt for forsøk på noen av forbrytelsene nevnt i § 107 a. Forsøk på forbrytelse er straffbart etter straffeloven § 49. Det samme gjelder i saker mot medvirkeren der medvirkning er straffbart, jfr. strl. § 205.

Jeg kommer i det følgende til å gjennomgå de forskjellige lovbruddene som gir fornærmede rett på bistandsadvokat.

3.2.1.1 Seksuell handling med barn under 16 år

Tidligere hadde man bare rett til bistandsadvokat i tilfeller etter strl. § 200 tredje ledd, som gjaldt skjerpene omstendigheter ved seksuell handling med barn under 16 år.

Seksuell ”handling” avgrenses oppad mot seksuell ”omgang”, nedad mot seksuelt krenkende adferd og omfatter klart handlinger som beføling av bryster og kjønnsorganer.⁴²

Man har i dag rett på bistandsadvokat dersom det er begått seksuell handling med barn under 16 år eller disse har blitt forledet til å gjøre dette på seg selv eller andre, jfr. § 200 annet ledd. Skjerpende omstendigheter er ikke lenger et krav for at fornærmede skal få bistandsadvokat.

Tema i forarbeidene⁴³ var hvorvidt det skulle være avgjørende for retten til bistandsadvokat om man var utsatt for seksuell omgang eller seksuell handling. Man ville finne ut av hvorfor man satte grensen ved omgang og ikke ved handling.

Behovet for bistandsadvokat i slike saker beror på hvordan barnet opplever handlingen. Handlingene kan ligge i grenseland for hva som er straffbart, og i noen tilfeller kan det kun oppfattes som litt skremmende, men barnet tar sannsynligvis ingen skade av det. I andre tilfeller kan det medføre svært alvorlige skadevirkninger for barnet.⁴⁴ Uansett hvor alvorlig handlingen er, er realiteten at det er blitt begått et seksuallovbrudd mot et barn. Barn er en svært skjør og sårbar gruppe, og har derfor et særlig behov for vern.

En annen grunn til dette er at det i overgrepssaker er et svært ulikt styrkeforhold mellom barnet og overgriperen, og som vi ser i forarbeidene er dette et moment som skal tale for. Fornærmede kan være redd og traumatisert etter en slik opplevelse, og kan også være redd for gjerningspersonen. Dessuten kan det for små barn være vanskelig å gi en beskrivelse av hva slags karakter berøringene har hatt. Man kan tenke seg at en berøring faktisk har karakter av seksuell omgang, mens barnet beskriver det som en seksuell handling. Fornærmedes forklaring blir viktig, og det er ofte et stort behov for bistand når det gjelder forklaringen.

---

⁴² Andenæs (2008) s. 140

⁴³ NOU 2006:10

⁴⁴ NOU 2006:10 s. 195

Anne Robberstad kritiserer i sin bok⁴⁵ bruken av begrepene ”omgang” og ”handling” for å avgjøre hvor alvorlig en handling er. Hun peker på at da straffeloven ble laget i 1902, var det ikke kunnskap nok om hvilke psykiske skadevirkninger barn fikk av seksuelle overgrep. I sedelighetskapittelet i straffeloven er handlingene sortert etter hvor seksuelle de er, og dette gjør det vaginale samleiet (voldtekt) til det ”verste”. En helt annen sak er hvor skadelig handlingen er. Dette sier selvfølgelig ikke loven noe om, og Robberstad mener at nyere kunnskap ikke bekrefter at jo mer seksuell handlingen er, jo mer skadelig er den. Boken til Robberstad er fra 2003, og det er gjort undersøkelser på området en god del år før dette. En av undersøkelsene er inntatt i NOU 1991:13 og viser at fysisk sett er skadevirkningene større jo mindre barnet er, og oral seksuell aktivitet er like skadelig som inntrengning. Når det gjelder de psykiske skadevirkningene, er det påvist i undersøkelsen at inntrengning i kroppens hulrom (dette innebærer også oralt) er klart mer skadelig enn de seksuelle handlinger utenpå kroppen.⁴⁶ Man kan ikke regne med at dette har forandret seg særlig mye på noen år.

Det er her snakk om en integritetskrenkelse hvor behovet for bistand i forbindelse med etterforskning og hovedforhandling er stort.

Uansett hvilken alvorlighetsgrad handlingen har er det mye som taler for at barn som blir utsatt for seksuelle handlinger etter strl. § 200 annet ledd også skal ha rett på bistandsadvokat, selv om det ikke foreligger skjerpene omstendigheter etter tredje ledd. Begrepene bør ikke tolkes inn i hvor alvorlig handlingen er, da en seksuell handling kan oppfattes like krenkende som seksuell omgang.

3.2.1.2 Vold i nære relasjoner

Dersom det er utøvd vold i nære relasjoner⁴⁷ har man rett på bistandsadvokat, jfr. strl. § 219.

---

⁴⁵ Robberstad (2003) s. 70 flg.

⁴⁶ NOU 1991:13 s. 89 og 93

⁴⁷ Gjelder tidligere eller nåværende ektefelle, dennes slektning i rett opp/nedstigende linje, sin slektning i rett

Fornærmede i slike saker bør stå i en særstilling og dermed ha rett på bistandsadvokat. Det er nettopp i hjemmet man skal føle seg aller tryggest, og det er kanskje en ekstra belastning at det da skjer denne typen overgrep nettopp her.

Vold utøvd overfor familiemedlemmer eller andre nære er et betydelig samfunnsproblem som det er satt søkelys på i det siste.⁴⁸ I den forbindelse har Regjeringen lagt frem en handlingsplan når det gjelder vold i nære relasjoner. ”Vendepunkt” består av 50 tiltak og inneholder blant annet et lovfestet krisesentertilbud, alarmtelefon for barn og landsdekkende behandlingstilbud til voldsutøvere.⁴⁹

Den typiske situasjonen er at en mann utøver vold mot sin samboer /ektefelle eller egne barn. Gjerningspersonen er kjent og nær for fornærmede, og det er emosjonelle tilknytninger mellom dem. Avhengighetsforholdet mellom gjerningsperson og fornærmede kan ofte gjøre en rettssak svært tung og belastende for fornærmede. Det er heller ikke sjeldent at disse overgrepene er kombinert med andre typer overgrep, som trusler, tvang og frihetsberøvelse. Seksuelle overgrep foregår også i sammenheng med vold.⁵⁰

Spørsmål rundt fornærmedes troverdighet stilles erfaringsmessig i saker hvor det er nær relasjon mellom fornærmede og gjerningsperson.⁵¹ På lik linje med sedelighetssaker, er overgrepet av en slik karakter at selvtilliten kan brytes ned og fornærmede kan utvikle angst for ikke å bli trodd.

Sakens utfall kan også få betydning for resten av livet til fornærmede, spesielt gjelder dette dersom det er barn i bildet. Hvis voldshandlingene fører til stor frykt hos fornærmede fører dette sannsynligvis til at vedkommende vil gjemme seg for gjerningspersonen og som en følge av dette må også barna leve et liv på flukt.

---

opp/nedstigende linje, noen i sin husstand eller i sin omsorg, jfr. Strl. § 219.

⁴⁸ Riksadvokaten (3/2008) punkt 1

⁴⁹ Justis- og politidepartementet (sitert 31. mars 2009)

⁵⁰ Riksadvokaten (3/2008) punkt 1

⁵¹ NOU 2006:10 s. 190

Når det gjelder den psykiske belastningen en slik opplevelse medfører er det ikke vanskelig å forestille seg at denne kan bli stor. I Høyesteretts kjennelse gjengitt i Rt-1991-274 ble en mann dømt til 10 måneders ubetinget fengsel for gjennom mange år å ha mishandlet sin ektefelle og deres tre felles barn. Høyesterett uttalte: ” Retten peker på at ektefelle og barn gjennom hele den meget lange periode krenkelsene har pågått har levd med en konstant angst, og at denne psykiske virkning av overgrepene er sterkt straffeskjerpene.”⁵²

Fornærmedes forklaring har sannsynligvis mye å si da det sjelden er noen vitner i slike saker som kan sørge for god opplysning i saken. Dette er også et moment som taler for bistandsadvokat i saker om vold i nære relasjoner.

Det skal nevnes at reglene om hvem som har rett på bistandsadvokat også gjelder dersom det er snakk om kvinner som utøver vold, eller barn/ barnebarn som utøver vold. Selv om dette ikke er like vanlig er ikke fornærmede i slike saker avskåret fra rett på bistandsadvokat.

Hvor mye skal til for at man har rett på bistandsadvokat i saker om familievold? Reglene i straffeloven gir ganske klare svar på dette. En enkeltstående legemsfornærmelse gir ikke den som er utsatt for volden rett på bistandsadvokat. Dette kan leses utifra strl. § 219 første ledd: ”grovt eller gjentatt”. I andre ledd siste setning kommer det frem hva som skal legges vekt på ved vurderingen av om mishandlingen er grov, nemlig om den har vart over tid eller om det er snakk om forhold som nevnt i § 232.⁵³

3.2.1.2.1 Særlig om forholdet til strl.§ 228

Strl.§ 228 har bestemmelser om legemsfornærmelse. Grensen mellom § 219 og § 228 kan tilsynelatende være uklar, og det kan synes vanskelig å velge mellom disse bestemmelsene når noen anmelder vold. For å finne ut av dette må man drøfte hvor forholdet passer inn.

---

⁵² Rt-1991-274 s. 275

⁵³ Særlig smertefullt, bruk av gift eller andre stoffer, og kniv eller andre redskaper.

Det objektive gjerningsinnholdet i § 219 er videre enn i § 228. Dreier det seg om krenkelser som har oppstått ved forskjellige anledninger, er det snakk om flere selvstendige forbrytelser etter § 228. I § 219 er dette annerledes, fordi gjerningsbeskrivelsen ”gjentatt mishandler” innebærer at selvstendige krenkelser kan betraktes som ett forhold.

Videre har det personelle virkeområde noe å si. Er det en tilfeldig person som har stått for volden eller er det en som beskrevet i § 219, altså en i nær relasjon til fornærmede? Loven er forholdsvis klar på dette punkt, men det kan allikevel tenkes grensetilfeller. Det blir en vurderingssak i hvert enkelt tilfelle hvorvidt det er snakk om nære relasjoner i forhold til § 219.

Vi ser at reglene om bistandsadvokat i dette tilfellet ikke justeres av voldens grovhet, men hvem den er utført av.

Skyldkravet blir også viktig når man skal velge mellom de to bestemmelsene. I § 219 og § 228 første ledd er skyldkravet forsett. Det betyr altså at dersom man ikke kan bevise forsett etter § 219 kan man heller ikke dømme etter denne paragraf, jfr. strl. § 40. Annet ledd i § 228 har et annet skyldkrav. Dersom skade oppstår som en følge av legemsfornærmelsen kan gjerningsmannen få høyere straff. Skyldkravet er her culpa levissima (liten uaktsomhet), jfr. strl. § 43.

Jeg mener man av hensyn til fornærmede skal velge § 219 så langt det lar seg gjøre. Med det mener jeg at alle krav i bestemmelsen naturligvis må være oppfylt, men man skal også ta siktedes rettssikkerhet med i vurderingen.

3.2.1.3 Menneskehandel

Nå har fornærmede også rett på bistandsadvokat i saker om menneskehandel jfr. strl. § 224. Under menneskehandel ligger utnyttelse til prostitusjon eller andre seksuelle formål, tvangsarbeid, tigging, krigstjeneste i fremmed land og fjerning av vedkommendes organer.

Grunnene til at disse menneskene er i en særskilt posisjon som gir dem behov for- og rett til bistandsadvokat er relativt klare. Personer som utnyttes til menneskehandel er i utgangspunktet resurssvake, sårbare mennesker som ofte er i en vanskelig og svak situasjon allerede før de blir utnyttet. Ved å bli utsatt for menneskehandel blir man enda mer sårbar, da det er snakk om grove integritetskrenkelser. De som blir utnyttet til prostitusjon er gjerne med dette offer for forbrytelser i sedelighetskapittelet i straffeloven (særlig voldtekt), og har derfor allerede rett på bistandsadvokat. Det er ofte snakk om mennesker som ikke hører hjemme i Norge, som ikke snakker språket og dermed ikke har noen forutsetning for på egen hånd å skulle klare å sette seg inn i rettsreglene og rettssystemet. Slik vil de ha behov for mer informasjon enn det politi og påtalemyndighet har plikt til å gi. Mange vil også ha fått helseskader og har derfor et behov for bistand når de skal fremme erstatningskrav.

Jeg er enig med utvalget i at det er liten tvil om at alle disse momentene taler for rett til bistandsadvokat for de nevnte gruppene, med unntak av én. Jeg kan vanskelig se for meg at de som har blitt tvunget til å tigge er blitt utsatt for så traumatiske opplevelser at de har behov for bistandsadvokat på lik linje med de øvrige gruppene. Det er ikke snakk om alvorlig kriminalitet, heller ikke en integritetskrenkelse som kan sammenliknes med dem man snakker om i saker som for eksempel voldtekt og vold. Jeg kan ikke forestille meg at man blir veldig redd og traumatisert av å tigge eller at man vil få noen helseskade som følge av det. Fornærmedes interesse i å få saken så godt opplyst som mulig er nok til stede, men kanskje ikke like viktig som i andre saker. Heller ikke er fornærmedes forklaring et veldig viktig bevis i saken.

Forarbeidene uttrykker den samme skepsisen, men allikevel velger de i lovforslaget å la være å lage en unntaksregel for de som har blitt utsatt for tigging. Grunnen til dette er at de ”antar at det vil dreie seg om få saker”⁵⁴ og derfor lar være å sette et unntak. Jeg ser poenget lovteknisk sett, men mener allikevel at det her dreier seg om så alvorlige

---

⁵⁴ Se NOU 2006:10 s. 194

rettigheter at man burde ha laget en unntaksregel. Jeg mener dette fordi disse fornærmede da får den samme straffeprosessuelle stilling som øvrige fornærmede med bistandsadvokat, noe som vil gjøre arbeidsmengden for politi og påtalemyndighet unødvendig stor. I forarbeidene innrømmes det at denne gruppen fornærmede ikke egentlig har behov for bistandsadvokat, men realiteten er at de har allikevel rett på det. Begrunnelsen om at regelen sannsynligvis sjeldent vil bli brukt er god, men man skal samtidig ikke se helt bort i fra at det kan komme en dag da mange av de som har blitt utsatt for å tvinges til å tigge vil anmelde dette.

Det skal også nevnes at refleksjonsperioden kan misbrukes av denne gruppen. Refleksjonsperioden innebærer at utlendinger som antas å være offer for menneskehandel kan gis en midlertidig arbeids- eller oppholdstillatelse i seks måneder. Denne retten hadde tiggere hatt uavhengig om det var gjort unntak for de angående rett på bistandsadvokat, men det at de faktisk har denne retten gjør mulighetene større til å få informasjon og veiledning rundt dette. En bistandsadvokat vil informere om ordningen for å bevare fornærmedes interesser i høyest mulig grad. Det skal sannsynligvis ikke så mye til for at flere får vite om denne ordningen og påberoper seg at de offer for et brudd på straffeloven § 224. Selv om søknadsmengden om refleksjonsperiode ikke er betydelig⁵⁵, kan dette endre seg etter hvert som flere får kjennskap til ordningen.

3.2.1.4 Saker om kjønnslemlestelse

I saker om kjønnslemlestelse⁵⁶ har man nå rett på bistandsadvokat.

Overgrepet skjer ofte av en i nær familie, som regel mor eller far. Det er forskjellige måter å utføre overgrepet på, men det går alltid på å skjære bort hele eller deler av jentas

---

⁵⁵ UDI (2008): 66 vedtak i 2008

⁵⁶ Se lov av 15. desember 1995 nr. 74

kjønnsorgan. Som regel skjer dette uten bedøvelse. Toalettbesøk og samleie vil kunne være forbudt med smerte resten av livet.⁵⁷

Noen velger å anmelde i senere tid da overgrepet ofte skjer når jenta er barn.

Kjønnslemlestelse er en grov integritetskrenkelse. Det er snakk om alvorlig kriminalitet, og det er ikke tvil om at fornærmede får helseskade. Traumer og redsel er også en naturlig følge av dette. Det ulike styrkeforholdet mellom offer og gjerningsmann er sentralt, da det ofte er jentas foreldre som medvirker til eller utfører overgrepet. Fornærmede vil ha behov for mer bistand enn det som følger av informasjonsplikten og interessen i å få saken så godt opplyst som mulig er stor. Det vil ofte være vanskelig for fornærmede å forklare seg rundt dette da det er snakk om nære relasjoner.

I forarbeidene til lov om kjønnslemlestelse la departementet vekt på at omskjæring av jenter kunne likestilles med fysiske overgrep på barn og at vedkommende derfor måtte ha et spesielt vern i forhold til slike overgrep.⁵⁸ Jeg mener at bare den uttalelsen i seg selv forsvarer rett til bistandsadvokat, men vi ser også at de fleste momenter taler for dette.

3.2.1.5 Betydelig skade på legeme eller helbred

Dersom det er grunn til å tro at fornærmede som en følge av handlingen har blitt påført betydelig skade på legeme eller helbred har vedkommende også rett på bistandsadvokat, jfr. strpl. § 107a c).

”Betydelig skade på legeme eller helbred” er forklart i straffeloven § 9. Det må dreie seg om å miste eller vesentlig svekke syn, hørsel, taleevne eller forplantningsevne, bli vanfør, arbeidsudyktig, påføres en alvorlig psykisk skade eller være livsfarlig eller langvarig syk.

---

⁵⁷ Dagbladet (08/2005)

⁵⁸ Ot.prp. nr.50 (1994-1995) s. 5

Det er nok dersom det er snakk om en påregnelig skade. For eksempel er sykdom i fire måneder regnet som langvarig, mens syv uker ikke er nok.⁵⁹ Psykoser, depresjon, angst, spiseforstyrrelser og så videre går under ”alvorlig psykisk skade”, mens det avgrenses nedad mot konsentrasjonsproblemer, irritabilitet og lignende.

Høyesteretts kjæremålsutvalg uttalte i Rt-1997-1193 at det er tilstrekkelig at skadene er påregnelig.

Etter Nokas-ranet, et grovt ran av en tellesentral i Stavanger i 2004, ble to av de fornærmede tilkjent bistandsadvokat i Rt-2006-1021. De to jobbet i tellesentralen og ble i stor grad en del av ranet om morgenen den 5. april. Diagnosen posttraumatisk stressyndrom ble påvist i ettertid, samt en del andre forhold som talte for at det her var snakk om betydelig skade på helbred. De to utviklet blant annet en mistro til mennesker, dårlig nattesøvn og økt skvettenhet i forhold til enkelte lyder. Mindre livslust og økt sykefravær var også noe som var en følge av opplevelsen under ranet. Høyesteretts kjæremålsutvalg kom frem til at det her var snakk om ”betydelig skade på helbred” og at de to fornærmede hadde rett på å få oppnevnt bistandsadvokat.

Regelen er ikke helt ny. Den bestod også før endringene i 2008, men behovet for bistandsadvokat etter denne bestemmelsen ble da avgjort etter en konkret vurdering.⁶⁰ Regelen om denne behovsprøvingen i § 107a er nå fjernet fordi den ble sett på som overflødig. Å nekte en fornærmet med betydelig skade på legeme eller helbred bistandsadvokat skjedde bare unntaksvis. Hensynet til klarhet og forutsigbarhet talte også for at regelen ble fjernet.⁶¹

Hovedregelen er i følge forarbeidene⁶² at det vil være behov for advokat dersom fornærmede er påført betydelig skade. En av begrunnelsene for dette er at man som fornærmet i en slik situasjon veldig ofte vil ha et erstatningskrav.

---

⁵⁹ NOU 2006:10 s 191

⁶⁰ NOU 2006:10 s 191

⁶¹ NOU 2006:10 s 191

⁶² Ot.prp. nr. 33 (1993-1994)

3.2.1.6 Andre særlige forhold

Listen så langt er for så vidt ikke uttømmende. Strpl. § 107a tredje ledd sier at ”retten kan også oppnevne bistandsadvokat i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat.”

Departementet bestemte dette etter høringsuttalelsen fra påtalemyndigheten. Det er viktig å få frem at det er lagt vekt på i forarbeidene at dette er en snever unntaksregel som skal sees på som en sikkerhetsventil, og det skal praktiseres strengt. Årsaken til dette er for det første at behovet for bistandsadvokat skal begrunnes i at man har behov for bistand i forbindelse med prosessuelle rettigheter og plikter i saken. Dessuten må regelen være streng med hensyn til forutberegneligheten i straffeprosessen. Dette behovet blir synlig når det gjelder utgiftene det offentlige må dekke, samt hensynet til de andre aktører i saken.⁶³

Eksempel på at denne bestemmelsen er brukt har vi i Rt-2008-1502. Saken var her at en mann hadde helt tennvæske over sin ektefelle og deretter forsøkt å sette fyr på henne ved hjelp av en lighter. Mannen ble tiltalt for forsøk på grov legemsbeskadigelse, strl. § 231. Fornærmede hadde på grunn av dette utviklet psykiske problemer (angst og depresjon). Ankeutvalget mente at det her forelå en ”særegen omstendighet som tilsier at fornærmede har et særlig behov for bistandsadvokat under ankeforhandlingen og forberedelsen til den”.⁶⁴

Retten har altså en skjønnsmessig adgang til å gi fornærmede rettigheter i andre saker enn de øvrige som er nevnt i strpl. § 107a. Det er ingen kriterier for hvem eller hvilke forbrytelser det må gjelde.

---

⁶³ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 30

⁶⁴ Rt-2008-1502 punkt 14

3.2.2 Endringer underveis i straffesaksbehandlingen

Vi har sett at rett på bistandsadvokat oppstår dersom man har blitt utsatt for overgrep som nevnt i strpl. § 107 a. En straffesaksbehandling er ofte lang, og mye kan skje underveis.

3.2.2.1 Omsubsumering

Som hovedregel oppstår retten på bistandsadvokat når forholdet blir anmeldt. Politiet har da plikt til å informere om retten. Bistandsadvokat oppnevnes av forhørsretten eller på begjæring fra advokaten eller politiet.

Dersom man har anmeldt et forhold etter for eksempel strl. § 219 har man rett på bistandsadvokat. Som vi så i pkt. 3.2.1.2 er grensen til § 228 ikke klar. Det kan derfor skje at et forhold som er anmeldt etter § 219 blir tiltalt (evt. omsubsumert av retten) etter § 228. Det følger av strpl. § 107 b siste ledd at reglene om tilbakekall av forsvarer for siktede får tilsvarende anvendelse så langt de passer når det gjelder tilbakekall av bistandsadvokaten.

Jeg mener at det her bør være rom for rimelighetsbetraktninger. Straffeprosessens grunnleggende hensyn er å vekke tillitt, noe som i et slikt tilfelle kan virke mot sin hensikt i forhold til fornærmede. Hensynet til fornærmede skal selvfølgelig ikke gå på bekostning av den siktedes rettssikkerhet, men det må være grunnlag for bruk av reelle hensyn i en slik vurdering når grensene er såpass uklare.

Når tiltale er tatt ut har fornærmede rett til bistandsadvokat hele perioden frem til rettsaken. Dette fremgår ikke klart i loven, men må bli resultatet av en tolkning av § 107 c første ledd.⁶⁵

3.2.2.2 Henleggelse

Bistanden varer i utgangspunktet til straffesaken er avsluttet ved dom eller på annen måte.

---

⁶⁵ Robberstad (2003) s. 78

Dersom saken blir henlagt skal bistandsadvokaten ha beskjed om dette, jfr. påtaleinstruksen § 17-2. Det skal samtidig opplyses om at henleggelsen kan klages inn til statsadvokaten, noe som blir bistandsadvokatens oppgave dersom vedkommende mener at henleggelsen er uriktig. Dersom klagen ikke fører frem, blir bistandsadvokatens oppgave å forklare hvorfor henleggelse skjer. Det er ofte viktig å få frem at det kreves sterke bevis for å få noen dømt i en straffesak og at fornærmedes manglende troverdighet ikke er årsaken til henleggelse.

3.2.2.3 Voldsoffererstatning

Fornærmede kan ha rett til erstatning fra staten etter Voldsoffererstatningsloven av 20. april nr. 13. Vilkårene er at man må ha lidd personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen eller friheten, jfr. § 1. Forholdet må ha vært anmeldt til politiet, og fornærmede må ha krevd at erstatningskravet ble tatt med i eventuell straffesak.

Det finnes ingen lovbestemmelse om at bistandsadvokaten skal hjelpe fornærmede med å søke voldsoffererstatning. Høyesteretts praksis blir neste rettskilde å finne svar i, og det er i Rt-1996-293 lagt til grunn at søknad om voldsoffererstatning omfattes av oppdraget som bistandsadvokat. Kjæremålsutvalget viser her til forarbeidene⁶⁶ som forutsetter at denne oppgaven går under strpl. § 107 c om hva som er ”rimelig og naturlig” i forbindelse med saken.

Selv om det har gått lang tid siden sakens avslutning er allikevel bistandsadvokatens oppgave som etterarbeid å bistå søknad om voldsoffererstatning, jfr. Rt-1999-254.

Departementet så ingen grunn til å lovfeste disse reglene i Ot.prp. nr. 11 (2007-2008).⁶⁷

Voldsoffererstatning kan tilkjennes selv om gjerningsmann blir frikjent eller saken blir henlagt.

---

⁶⁶ Ot.prp. nr. 33 (1993-1994)

⁶⁷ Se s. 91

3.3 Saker uten bistandsadvokat

Vi har sett i punkt 3.2.1 man har rett på bistandsadvokat dersom man er fornærmet i et lovbrudd som nevnt i strpl. § 107 a. I alle andre saker står man altså uten bistandsadvokat.

3.3.1 Anmeldelse

Fornærmede uten bistandsadvokat har ingen spesielle rettigheter ved anmeldelse, slik de som har rett på bistandsadvokat har. Påtaleinstruksen § 7-3 sier at påtalemyndigheten skal spørre om fornærmede begjærer påtale dersom det kreves begjæring av påtale fra fornærmede.

3.3.2 Under etterforskning

3.3.2.1 Informasjonsrettigheter- en generell informasjonsplikt for politi og påtalemyndighet

Alle fornærmede skal ved første avhør informeres om sine rettigheter i saken, jfr. strpl. § 93 e første ledd. Det er politiets oppgave å informere om dette, og de har sammen med påtalemyndigheten ansvaret for å orientere fornærmede med bistandsadvokat om sakens utvikling og fremdrift jfr. annet ledd.

Påtaleinstruksen §§ 9-6 og 9-7 har regler om at fornærmede skal underrettes om bruk og opphør av varetektsfengsel og besøksforbud.

Grunnen til at ikke alle fornærmede har rett på å bli informert om sakens utvikling og fremdrift, er at det i mange saker rett og slett ikke er behov for det. Dette gjelder for eksempel i saker om tyveri av bil, naskeri og lignende. For fornærmede vil informasjon om sakens utvikling i slike saker som regel ikke ha noen betydning, og det er dessuten ikke rimelig å pålegge politi og påtalemyndigheten et slikt arbeid.

Regelen er ikke absolutt, da siste punktum i § 93e sier at andre fornærmede skal informeres ved behov. Hvorvidt dette behovet foreligger, må avgjøres utifra en konkret vurdering.⁶⁸

---

⁶⁸ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 45

I denne vurderingen er det to momenter som er særlig viktige; hensynet til politiets arbeidsbyrde og betydningen for fornærmede. Det er viktig at informasjonsplikten ikke går på bekostning av den effektive saksbehandlingen, noe den vil gjøre dersom politiet blir pålagt en unødvendig informasjonsplikt. Dette må altså veies opp mot hvor viktig det er for fornærmede å få informasjon, og er opp til påtalemyndigheten å avgjøre.

Når det gjelder betydningen for fornærmede, må dette sees i sammenheng med sakens alvorlighetsgrad. At en sak objektivt sett oppfattes som alvorlig er ikke nødvendigvis likestilt med at den fornærmede ønsker informasjon. Undersøkelser har vist at det i mange tilfeller er et ønske fra fornærmede om å slippe informasjon⁶⁹, men det er et ønske om å ha muligheten til å få det. Jeg tror vurderingen av alvorligheten ikke bare går på selve forbrytelsen, men det blir i stor grad en individuell vurdering av den fornærmedes tilstand. Dersom informasjon bidrar til at fornærmede føler seg tryggere og får en bedre hverdag, er dette et moment som taler for informasjon. Dette kan for eksempel være at fornærmede får beskjed om at mistenkte er tatt inn til avhør etter anmeldelse. Et annet eksempel på trygghetsfølelse er når det er truffet avgjørelse om besøksforbud og fornærmede får beskjed om dette.

Den konkrete vurderingen kan resultere i at informasjon politi og påtalemyndighet bare plikter å gi fornærmede med bistandsadvokat også bør gis til andre fornærmede.⁷⁰

Eksempler på informasjon om sakens utvikling og fremdrift er informasjon om at den anmeldte er avhørt, at det skal avholdes pressekonferanse, at anmeldte skal varetektsfengsles eller løslates, og at det skal foretas en rekonstruksjon av forbrytelsen.⁷¹ Dette krever mer ressurser hos politi og påtalemyndighet, og det er en forutsetning at ressursene øker for at dette kan gjennomføres, da særlig fordi det vil være en ulempe for fornærmede dersom denne rettigheten skal føre til forlenget saksbehandlingstid. I denne forbindelse syns jeg riksadvokatens uttalelse i høringen beskriver dette mulige problemet

---

⁶⁹ NOU 2006:10 s. 117

⁷⁰ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 45

⁷¹ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 44

på en veldig god måte: ”Sjølvs om behovet for informasjon vil variere, er det all grunn til å tru at denne retten i praksis vil vera tidkrevjande og leggje ikkje lite beslag på ressursane til politiet.” Videre mener riksadvokaten at ved en instruksfesning av informasjonsplikten, må man være forberedt på at man kan måtte komme til å svare på en hel del spørsmål, og at dersom man ikke finner tid til dette pga andre ting man heller må gjøre, vil tiltaket virke mot sitt formål. ”Konklusjonen er at denne informasjonsretten bør innførast og at den må følgjast opp med tilstrekkelege ressursar. Skjer ikkje det, er det som utvalet uttrykkjer det, betre å la det vera.”⁷²

Undersøkelser som er gjort, viser at lang saksbehandlingstid er noe av det som oppleves som mest belastende ved straffesaksbehandlingen.⁷³ Derfor er det som vi ser veldig viktig at dette ikke bidrar til lengre saksbehandlingstid, da vil denne rettigheten gjøre vondt verre. Det ligger også under informasjonsplikten at det skal informeres om hvor lang tid saken vil ta. Dette er som regel vanskelig å spå, men det er logisk at det vil virke lettere å motivere seg og lettere å bære dersom man får vite at det kommer til å ta litt tid, og at man skal bli forløpende informert underveis. Sammenliknet med ikke å få vite noe om tidsperspektivet og heller ikke få informasjon om hva som skjer i saken, er det ganske store psykologiske forskjeller.

Det er verdt å merke seg at reglene i § 93e sier noe om hvilken informasjon politiet og påtalemyndigheten skal gi på eget initiativ. Det vil si at dersom fornærmede har konkrete spørsmål til politi og påtalemyndighet, skal de svare på dette uavhengig av sine informasjonsplikter i § 93e.⁷⁴

Unntak for reglene gjøres dersom hensynet til etterforskningen eller andre grunner gjør informasjonsplikten utilrådelig, og det må også her gjøres en konkret vurdering rundt

---

⁷² Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 45

⁷³ NOU 2006:10 pkt. 7.3.2

⁷⁴ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 45

behovet for hemmelighold.⁷⁵ Det er forutsatt i forarbeidene at dette må være en snever unntaksregel som må vurderes konkret.⁷⁶

Dette unntaket kan sammenliknes med unntaket i § 242 om dokumentinnsyn. Her kan dette nektes dersom det kan skje ”uten skade eller fare for etterforskningens øyemed eller tredjemann.” Vi ser at begge unntakene er begrunnet i hensyn til etterforskningen.

Vurderingen er allikevel ikke helt den samme. Jeg ser på ”utilrådelig” i 93 e som et videre begrep enn ”til skade” i § 242. Et forhold kan være utilrådelig av hensyn til etterforskningen, men trenger ikke av den grunn å være til skade for den.

Vurderinger rundt hemmelighold er sentrale i begge bestemmelsene. Dersom mistenkte har sjansen til å spolere bevis er sjansen for å skade etterforskningen stor, det samme er behovet for hemmelighold.

Det kan være flere grunner til at man utelater informasjon. Det kan være av etterforskningstaktiske hensyn, eller det kan være av hensyn til fornærmede selv. Dersom fornærmede får informasjon om saken før vedkommende selv har forklart seg i et avhør vil det kanskje kunne settes spørsmålstegn ved fornærmedes forklaring. Spørsmålet vil bero på om forklaringen har blitt ”pyntet på” slik at den skal passe mest mulig til de øvrige opplysninger.⁷⁷ For at fornærmede skal beholde sin troverdighet, kan dette være et hensyn som taler mot informasjonsrett på visse punkter.

3.3.2.2 Informasjonsplikten i forhold til taushetsplikten

Straffeprosessloven § 61 a har regler om taushetsplikt. Politi og påtalemyndighet har etter denne regel taushetsplikt om noens personlige forhold, drifts- og forretningshemmeligheter og andre opplysninger som det er nødvendig å hemmeligholde av hensyn til etterforskningen. Unntak fra regelen om taushetsplikt finner vi i §§ 61 b og c. For fornærmedes del er det bokstav c som er mest sentral. Før lovendringen (juli 2008)

---

⁷⁵ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 46

⁷⁶ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 112

⁷⁷ NOU 2006:10 s. 136

bestemte regelen at taushetsplikten ikke var til hinder for at opplysningene i en sak ble gjort kjent for sakens *parter*. Selv om det var enighet i juridisk litteratur om at fornærmede i dette tilfellet gikk under ordet ”part”, ble det sett på som nødvendig å tilføre fornærmede spesielt inn i unntaksregelen. Nye § 61 c har nå tilføyd ”fornærmede” i lovteksten. Departementet⁷⁸ bemerket ved denne bestemmelsen at dette ikke innebar at politiet hadde en *plikt* til å gi ut informasjon, men en *adgang*.⁷⁹

3.3.2.3 Dokumentinnsyn

Reglene om dokumentinnsyn finnes i strpl. § 242, og gjelder fremdeles delvis som beskrevet i punkt 2.1.2.1. Etter ordningen med bistandsadvokat ble innført, mente Robberstad at bestemmelsens tredje ledd om å bringe avslag på dokumentinnsyn inn for retten kunne anvendes analogisk slik at det også gjaldt fornærmede, og dette synspunktet er også nevnt i forarbeidene.⁸⁰ Retten er nå lovfestet i tredje ledd, og alle fornærmede har denne retten. Samtidig er bistandsadvokaten nevnt i første ledd, av lovtekniske og pedagogiske hensyn. Det er rett og slett ingen grunn til at fornærmede skal behandles annerledes enn mistenkte når det gjelder retten til dokumentinnsyn.⁸¹

Retten til dokumentinnsyn utgjør en viktig del av det kontradiktoriske prinsipp, noe som igjen bidrar til å skape rettssikkerhet og en tillitvekkende prosessordning.⁸²

Unntak fra rett til dokumentinnsyn kan gjøres dersom det er til skade eller fare for etterforskningen eller for tredjemann. Når det gjelder hensynet til etterforskningen er unntaksregelen for å hindre faren for bevisforspillelse.⁸³ Dette gjelder i all hovedsak mistenkte ved at man for eksempel etter innsyn i avhør av andre mistenkte kan endre sin

---

⁷⁸ Det Kongelige justis- og politidepartement

⁷⁹ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 47

⁸⁰ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 48

⁸¹ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 48

⁸² Andenæs (2009) s. 267

⁸³ Innst. O. nr. 37 (1980-1981) s. 28

egen forklaring. En litt annerledes sak om avslag på dokumentinnsyn har vi i Rt-2004-1308. Det var her to (mistenkte) revisorer i KPMG som ønsket innsyn i dokumentene til Finance Credit-saken. Høyesterett kom til at påtalemyndigheten midlertidig kunne avslå dokumentinnsyn uten å foreta en konkret vurdering. Grunnen til dette var at saken inneholdt en sjeldent stor mengde saksdokumenter, og at den konkrete vurderingen ville medføre fare for etterforskningens øyemed. Det kreves ikke sannsynlighetsovervekt for faren for bevisforspillelse.

3.3.3 Hovedforhandling

Under forberedelsen til hovedforhandling har fornærmede rett til å få underrettelse om tiltalen og at de kan gjøre seg kjent med tiltalebeslutningen, jfr. strp. § 264 a og påtaleinstruksen § 25-8.

3.3.3.1 Varsel

I forarbeidene er det drøftet hvorvidt det skulle innføres en alminnelig regel om at fornærmede skal varsles om hovedforhandlingen, men det ble bestemt å ikke innføre dette. De fornærmede som ikke har denne rettigheten i dag er de som ikke har bistandsadvokat, ikke er innkalt som vitne, og ikke har fremmet sivilt krav etter strpl. § 428.

I praksis vil det innebære å informere fornærmede i saker som gjelder vinningsforbrytelser, for eksempel bilbrukstyverier og innbrudd. De fleste fornærmede i slike saker vil ha fått sitt tap dekket gjennom forsikring, og har derfor ikke krav mot tiltalte. Fornærmede har sannsynligvis derfor ingen interesse av å overvære hovedforhandling. Noen kan selvfølgelig være interessert i å se at gjerningspersonen blir dømt, men tiltalen blir alle fornærmede underrettet om etter strpl. § 264 a.

Da det sannsynligvis er et svært lite antall fornærmede som er interessert i å overvære hovedforhandling, taler dette for at de det gjelder selv må holde kontakten med påtalemyndigheten.

Som en sammenlikning vil jeg vise til at etterlatte i lovbestemt rekkefølge⁸⁴ har rett på informasjon om hovedforhandling⁸⁵. Det kan kanskje virke urimelig at enkelte fornærmede ikke har denne rettigheten mens etterlatte har det. Men etterlatte har større interesse i å overvære hovedforhandling enn de nevnte fornærmede. Grunnen til dette er at selv om man ikke er innkalt som vitne kan man ha et behov for å følge rettssaken på nært hold og slik få vite mest mulig om hva som skjedde med avdøde.⁸⁶

3.3.3.2 Tilstedeværelse

Selv om ikke fornærmede uten bistandsadvokat har krav på å bli varslet om hovedforhandlingen har de rett til å være tilstede under hele hovedforhandlingen som allmennheten ellers dersom det ikke foregår for lukkede dører.

Behovet for tilstedeværelse i en rettssak er som regel stort for fornærmede. Mange fornærmede likestiller retten til å være tilstede i rettsmøter med å være tilstede og delta i sin egen sak. Det vil si at å nekte fornærmede tilstedeværelse vil være det samme som å nekte dem å delta i sin egen sak, en sak som i stor grad angår deres interesser.⁸⁷

Når det gjelder hensynet til tiltalte i en slik sak vil det være delte meninger om regelen. Noen tiltalte synes kanskje det er ubehagelig at fornærmede er tilstede hele tiden, mens andre synes det er best slik.⁸⁸ Det kan også hende at tiltalte frykter at på grunn av fornærmedes forklaring vil føre til at saken blir opplyst bedre og dermed blir det større sjanse for domfellelse. Det er uansett i det offentliges interesse at saken blir mest mulig opplyst slik at en rettferdig dom kan treffes.

Dersom hovedforhandlingen foregår for lukkede dører har fornærmede også her en rett til å være tilstede, jfr. domstoloven § 127. Bestemmelsen sier at ”fornærmede har rett til å være

---

⁸⁴ Den avdødes nærmeste, jfr. strpl. § 93 a

⁸⁵ Jfr. strpl. § 275 fjerde ledd, siste punktum

⁸⁶ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 62

⁸⁷ Robberstad (2002) s. 73

⁸⁸ Robberstad (2002) s. 74

tilstede med mindre særlige grunner taler mot det.” Regelen er utformet slik at det kan vurderes i den enkelte sak, og at fornærmede kan nektes å overvære hovedforhandling. Regelen er altså ikke absolutt. Dessuten finnes det en regel i strpl. § 284 som gjør det mulig å vise ut fornærmede under tiltaltes eller et vitnes forklaring dersom det er fare for at vedkommende med fornærmede tilstede ikke vil gi en uforbeholden forklaring.⁸⁹ Begrunnelsen for at fornærmede skal få overvære hovedforhandlingen selv om den går for lukkede dører er den samme som i punkt 3.3.3.2.⁹⁰

3.4 Saker med bistandsadvokat

En sak med bistandsadvokat er en sak hvor det er begått et lovbrudd som nevnt i straffeprosessloven § 107 a.

3.4.1 Bistandsadvokatens oppgaver, rettigheter og plikter

”Bistandsadvokaten skal vareta fornærmedes (...) interesser i forbindelse med etterforskning og hovedforhandling.”⁹¹ Dessuten har bistandsadvokaten som oppgave å gi annen hjelp og støtte som er rimelig i forbindelse med saken.

Hva kan karakteriseres som ”fornærmedes interesser”? Det finnes ikke noe presisering av dette, da det er opp til hver enkelt fornærmet å avgjøre hva som er hans interesser under straffesaken. Bistandsadvokaten må respektere fornærmedes ønsker og interesser, men selvfølgelig ikke dersom det er snakk om brudd på lov eller alminnelige rettslige prinsipper.⁹² Et eksempel på at advokaten må respektere hva fornærmede ønsker er hvis en voldtatt kvinne av forskjellige grunner ønsker at straffesaken skal henlegges. Advokaten må i dette tilfelle jobbe for en henleggelse, selv om vedkommende sannsynligvis mener at voldtektsmannen skal straffes.⁹³

---

⁸⁹ NOU 2006:10 s. 154

⁹⁰ NOU 2006:10 s. 153

⁹¹ Strpl. § 107 c første ledd

⁹² Robberstad (2003) s. 115

⁹³ Robberstad (2003) s. 116

Kristin Robberstad skrev i 1992 en avhandling om bistandsadvokatordningen, og har her oppstilt fornærmedes interesser i straffesaken i fire grupper⁹⁴:

1. Ønske om straffedom
2. Ønske om erstatningsdom
3. Ønske om skånsom rettergang, både under selve straffesaken og gjennom å slippe flere rettssaker i anledning overgrepet.
4. Bearbeiding av krenkelsen.

Tone Vangen har i sin utredning⁹⁵ stilt opp interesser som er så å si identiske med de tre første hos K. Robberstad.

Dette er selvfølgelig ingen uttømmende eller veiledende oversikt over hva som er fornærmedes interesser i en straffesak, men jeg synes det gir et bilde av hva slags interesser den fornærmede jevnt over har. Å få dømt gjerningsmannen er ofte det viktigste for fornærmede. Saken sees på som avsluttet, det blir vist at gjerningsmannens oppførsel er uakseptabel. Det viktigste av alt er sannsynligvis at fornærmede får en bekreftelse på at han har blitt trodd. Det at fornærmede blir tilkjent erstatning er noe som mottas med blandede følelser for mange. Noen mener det er lite viktig da de ikke ser på pengene som noe positivt, mer som ”skitne” penger som man har fått tilkjent pga noe fryktelig som har skjedd. Andre ser på erstatningen som en kompensasjon som kommer godt med, mens en del også ser betydningen av at det ytterligere presiseres at gjerningsmannen har handlet galt.

Bistandsadvokatens oppgaver når det gjelder å ivareta disse interessene går på å sørge for at politiet får alle bevis i saken samt å føre kontroll med etterforskningen slik at denne foregår på en riktig og effektiv måte.⁹⁶

---

⁹⁴ K. Robberstad (1992) s. 14

⁹⁵ Vangen (1991) s. 21

⁹⁶ Robberstad (2003) s. 140

Bearbeiding av krenkelsen er noe som kan skje i forbindelse med rettsaken. Dette forutsetter at fornærmede blir trodd.⁹⁷ Bistandsadvokatens rolle her blir å skåne fornærmede mest mulig for de psykiske påkjennelser en straffesak medfører. Dette gjennomføres ved at advokaten er tilstede og hjelper fornærmede.

Bistandsadvokatens oppgave vil være å ”motarbeide” forsvareren. Det er som regel slik at de to aktørene jobber for to helt forskjellige interesser. Den tiltalte vil bli frikjent mens fornærmede vil ha ham dømt. Satt på spissen kan man kanskje si at dersom bistandsadvokaten har vanskeliggjort forsvarerens arbeid, har han gjort en god jobb.⁹⁸ Forsvareren skal varetta tiltaltes interesser, som ofte vil være å slippe både straff og erstatningsplikt. Dersom han allikevel blir dømt, vil interessen ligge i å få en milde dom. Dette er det mest vanlige, men det finnes også tilfeller der tiltaltes interesse er å gjøre opp for seg.⁹⁹

Jeg kommer i det følgende til å gjennomgå bistandsadvokatens oppgaver, rettigheter og plikter under etterforskningen, samt før og under hovedforhandling.

3.4.2 Anmeldelse

Som vi så i punkt 2.1, hadde voldtektsofre og de som var utsatt for menneskehandel rett på hjelp til å vurdere om saken skulle anmeldes eller ikke. Det har de fremdeles, og i tillegg alle andre fornærmede i saker hvor man har rett på bistandsadvokat. Dette er hjemlet i rettshjelploven § 11 første ledd nr. 6. Som fornærmet i saker som omtalt i strpl. § 107 a bokstav a og b, er man grovt krenket. Det å måtte takle dette alene kan være tungt nok i seg selv, og det er ikke bestandig man orker tanken på en prosess med avhør, vitne, rettssak etc., og at man dermed lar være å anmelde. Dette gjelder kanskje spesielt i sakene om voldtekt, og skyldes muligens frykt for ikke å bli trodd, samt en følelse av skam rundt det

---

⁹⁷ K. Robberstad (1992) s. 14

⁹⁸ Robberstad (2003) s. 118

⁹⁹ K. Robberstad (1992) s. 15

man har vært igjennom.¹⁰⁰ Andre ganger kan fornærmede mangle kunnskap om hva som faktisk er straffbart, og hvilke rettigheter og plikter man har i en eventuell retts sak. Det viktigste er kanskje å få en vurdering fra advokatens side av hva som kan bli domsresultatet i saken. Når det gjelder saker om incest og andre overgrep som fornærmede vil anmelde i ettertid (kanskje flere år etterpå), kan det være mulig at saken er foreldet, og dette kan fornærmede også få veiledning rundt.¹⁰¹

Det kan stilles spørsmål ved om det er nødvendig / ønskelig å ha en ordning hvor man får hjelp og råd rundt vurderingen av anmeldelse. Samfunnet vil være interessert i å få de skyldige dømt, og det kan derfor virke urimelig dersom fornærmede skal kunne rådes til ikke å anmelde i det hele tatt. Noe praktisk problem blir det vel ikke, da samfunnet faktisk ikke får vite om de sakene som ikke blir anmeldt. Men dersom dette hadde vært offentlige opplysninger, hadde ordningen sannsynligvis vært i strid med manges oppfatning av hvordan retten skal være.

Selv om dette ikke er noe man har fullstendig oversikt over, gir mørketallene som oppstår ved at forbrytelser ikke blir anmeldt en liten pekepinn. Et eksempel på dette er fra Trondheim i 2006. Det ble registrert 93 henvendelser på voldtektsmottaket ved St.Olavs hospital, mens hos politiet var det kun anmeldt 31 voldtekter. I dette tilfellet var det altså kun 1/3 av kvinnene som anmeldte voldtekten.¹⁰²

Allmennpreventive hensyn taler også for at anmeldelse bør skje. Samfunnet skal se at dersom man bryter loven blir man straffet for det, og dette skal bidra til at så mange som mulig avstår fra kriminalitet. Individualpreventive hensyn taler for at gjerningsmannen kanskje tenker seg om én gang til neste gang før han bryter loven. Hvis gjerningsmannen opplever fengsel- og/eller bøtStraff som et onde¹⁰³ og derfor velger å avstå fra kriminalitet etter dette, er den individualpreventive virkning oppnådd. Det trenger heller ikke være mer

---

¹⁰⁰ Robberstad (2003) s. 128

¹⁰¹ NOU 2006:10 s. 180-181

¹⁰² Adresseavisa (2006)

¹⁰³ Se Josh Andenæs' definisjon på straff i Rt-1977-1207 (s.1209)

komplisert enn at vedkommende blir innkalt til avhør. Selv om saken blir henlagt senere, opplever man det forhåpentligvis ubehagelig å bli innkalt til avhør.

Det er sannsynligvis ikke så enkel at dersom man anmelder alle saker vil kriminaliteten gå ned betraktelig. Det er allikevel en medvirkende årsak til å forebygge alvorlig kriminalitet.

Dersom politi og påtalemyndighet hadde vært de som opplyste fornærmede om rettigheter og plikter, informerte om hva som er straffbart etc., vil man tro at de fleste i politiets tjeneste ville oppfordre fornærmede til å anmelde.¹⁰⁴ Dette fordi politiet og samfunnet har interesse i å etterforske saker og få en rettferdig dom. Uansett vil en slik samtale mellom fornærmede og politiet gi sistnevnte en plikt til å etterforske saken, da lovbrudd som nevnt i strpl. § 107 a er undergitt offentlig påtale. Advokater som kjenner til fornærmedes belastninger rundt en sak som for eksempel voldtekt, vil sannsynligvis i mange tilfeller råde vedkommende til ikke å anmelde saken, for å skåne fornærmede for belastningene.¹⁰⁵ Grunnen til dette er kanskje at det ofte skjer at voldtektssaker blir henlagt, og at dette kanskje kan oppleves som en form for ”frifinnelse” av gjerningsmannen, og fornærmede kan komme til å føle seg som taperen i saken.

Det er uansett fornærmede selv som skal avgjøre hvorvidt det skal anmeldes eller ikke. Advokatens oppgave er å hjelpe fornærmede, ikke å treffe avgjørelsen for ham. Selv om hver enkelt sak er ulik og det er umulig å forutsi domsutfallet, sitter advokaten med kunnskap om hvordan slike saker forløper seg i systemet. Igjen er det fornærmedes behov og ønsker som skal vektlegges. Det kan være flere grunner til at man ønsker / ikke ønsker å anmelde en sak, men det viktigste er at fornærmede skal treffe denne beslutningen med mest mulig informasjon og opplysning i bakhodet. Advokaten skal ikke påvirke på noen måte, da det til syvende og sist er fornærmede selv som alene må bære alle belastninger som følger rundt en slik straffesak.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Sett utifra at det her dreier seg om et lovbrudd hvor fornærmede har rett på bistandsadvokat.

¹⁰⁵ Se Agder statsadvokatembeters uttalelser i Ot.prp.(2007-2008) nr. 11 pkt 9.3.3

¹⁰⁶ Robberstad (2003) s 129-130

Politi og påtalemyndighet blir ved en slik regulering avlastet en del arbeid. Ved å snakke med en nøytral person med juridiske kunnskaper, vil fornærmede få svar på sine spørsmål om for eksempel foreldelse, bevis etc.¹⁰⁷ I saker uten bevis og med ukjent gjerningsmann vil advokaten råde fornærmede til ikke å anmelde, og politi og påtalemyndighet slipper å bruke tid på å etterforske en sak som etter all sannsynlighet ville blitt henlagt. Samtidig slipper fornærmede å rippe opp i alt det vonde helt forgjeves.

Når det gjelder hvem som skal ”vinne” av samfunnet og fornærmedes interesser, må det sies å være en vurderingssak i det enkelte tilfellet. Det finnes ingen konklusjon eller oppskrift på hva som er rett og gal avgjørelse av hvorvidt en sak skal anmeldes eller ikke. Det kan selvfølgelig sees på som galt dersom en fornærmet velger å la være å anmelde en voldtekt hvor både gjerningsmann og bevis er klare. Vedkommende kan gå fri, og kan gjøre samme forbrytelsen igjen. Reelle hensyn tilsier spesielt at dette ikke er rimelig. Men dersom man veier dette opp mot at fornærmede i dette tilfellet gikk psykisk sett ut av saken på en veldig mye bedre måte ved å slippe straffesak, kan problemene tones noe ned igjen. Selv om dette bidrar til en del mørketall når det gjelder forbrytelser som ikke blir oppklart, vil den fornærmede tross alt være fornøyd med situasjonen slik den ble.

Jeg tror det er tryggest for fornærmede å ha en ordning med fri rettshjelp rundt vurdering av anmeldelse, slik at de ikke blir påvirket på noen måte. På denne måten har de anledning til å bestemme selv hvorvidt de vil være del av en prosess eller ikke. Selv om kanskje flere saker blir unnlatt anmeldt pga denne ordningen, skal man ikke se bort i fra at det også har omvendt effekt. Flere som er utsatt for lovbrudd føler det er tryggere å snakke med en uavhengig person om det, og vil derfor lettere be om konsultasjon med advokat. Påtalemyndigheten var inne på dette i forarbeidene, at en henvendelse til politiet føltes mye mer forpliktende i retning anmeldelse, og dette gjør at man kvier seg mer for å ta kontakt.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) pkt. 9.3.4

¹⁰⁸ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 44

3.4.3 Under etterforskning

Den første oppgaven for en bistandsadvokat er å informere fornærmede. Dette er en svært viktig oppgave, da fornærmede sannsynligvis vet lite om rettssystemet, hvordan politi og påtalemyndighet jobber, hva som kommer til å skje fremover, og ikke minst hvilke rettigheter man selv har. Møtet med rettsvesenet kan for mange fornærmede være en psykisk belastning, og dette må bistandsadvokaten informere om. Det står ikke klart i lovteksten at bistandsadvokaten skal gi informasjon, men det følger klart av formålet med ordningen. Bistandsadvokatorordningen skal lette byrden for fornærmede i møtet med rettsapparatet. Dersom saken skal i retten, kan bistandsadvokaten i forkant være med fornærmede i en rettssal og fortelle hvordan det foregår rent praktisk.¹⁰⁹ Denne informasjon reduserer usikkerheten, som igjen kan redusere angst.

Bistandsadvokaten har rett til å bli varslet dersom det skal foretas avhør av fornærmede, og har også rett til å være tilstede her, jfr. strpl. § 107 c andre ledd. Verken forarbeidene eller påtaleinstruksen sier noe om hvor lang tid i forveien varsel skal gis, men politi og bistandsadvokat vil som regel samarbeide om dette. Når loven sier at bistandsadvokaten har rett til å være til stede under avhør, betyr ikke dette at han har prosessuell plikt til det. Bestemmelsen kan sammenliknes med påtaleinstruksen § 8-4, om at forsvarer kan gis adgang til å være tilstede under avhør dersom siktede ber om det.

Et annet spørsmål blir om bistandsadvokaten har møteplikt dersom *fornærmede* ønsker det. Oppgavene er jo i følge § 107 c første ledd å ivareta fornærmedes interesser, og dersom fornærmedes interesse er å ha advokaten tilstede under avhør vil det si at advokaten har møteplikt.

Under avhøret har bistandsadvokaten rett til å stille ytterligere spørsmål til fornærmede, jfr. § 107 c tredje ledd. Advokaten kan også protestere mot spørsmål som er usaklige eller som er stilt på en utilbørlig måte. Dette er en viktig oppgave for bistandsadvokaten, da politiet

---

¹⁰⁹ Vangen (1991) s 22

kan stille spørsmål på mange forskjellige måter. Noen ganger kan dette oppfattes ubehagelig for fornærmede. Det kan da være betryggende for fornærmede å ha noen som støtter seg under avhøret og protesterer dersom det går for langt. Slik blir det igjen lettere for fornærmede å forklare seg, og bevisene kan komme lettere frem.

Under den videre etterforskningen har bistandsadvokaten en slags kontrollfunksjon. Det å oppnå en fellende dom i en straffesak er noe som er litt mer utenfor bistandsadvokatens kontroll en det et erstatningskrav er. Siden advokaten ikke får gjort noe med selve straffesaken, blir hans oppgave å føre kontroll med politi- og påtalemyndighetens arbeid. For at dette skal være mulig må advokaten holde seg oppdatert med tanke på utviklingen av etterforskningen. Tidligere var dette tidkrevende og til tider vanskelig for bistandsadvokaten, da politiet ikke kunne prioritere å informere om utvikling og fremdrift i etterforskning. Etter den nye fanebestemmelsen i § 93 e er politiet nå pliktig til å informere fornærmede med bistandsadvokat (med visse unntak), og dette skal gjøre jobben til advokaten lettere, noe som igjen gagnar den fornærmede. Et samarbeid mellom politi og bistandsadvokat var tidligere ikke klart utifra lovens ordlyd, men det fremgikk klart av formålet med ordningen. Bistandsadvokatens arbeidssituasjon varierte etter politiets holdninger til bistandsadvokaten.¹¹⁰ Med de nye reglene blir ikke dette lenger noe problem, da informasjonsplikten er lovfestet.

Et annet ledd i bistandsadvokatens kontrollfunksjon er å ha et bevisst forhold til hvordan politiet har subsumert handlingen. Det er viktig å vite hvilket straffebud politiet anser er overtrådt fordi det kan være i fornærmedes interesse å opp- eller nedsubsumere handlingen.¹¹¹ Det blir i så tilfelle bistandsadvokatens oppgave å be påtalemyndigheten om å omsubsumere.

Dersom fornærmede under etterforskningen skulle ønske at saken ble henlagt, blir det bistandsadvokatens plikt å jobbe aktivt for at dette skal skje.

---

¹¹⁰ Vangen (1991) s. 23

¹¹¹ Robberstad (2003) s. 147

Bistandsadvokaten har på lik linje med fornærmede rett til dokumentinnsyn etter strpl. § 242. Dette følger av det alminnelige forhold mellom klient og advokat¹¹² og sier seg egentlig selv. Det ville gjøre det vanskelig for bistandsadvokaten å ivareta fornærmedes interesser hvis han var avskåret fra dokumentinnsyn.

3.4.3.1 Forberedelse til hovedforhandling

Ved avhør av fornærmede har bistandsadvokaten rett til å være tilstede, det samme gjelder alle rettsmøter. Dersom fornærmede skal delta i andre etterforskningsdeler som åstedsbefaringer, rekonstruksjoner etc., har også bistandsadvokaten rett til å delta her. Bistandsadvokaten har under avhør av fornærmede rett til å stille spørsmål, samt å protestere mot spørsmål som er usaklige eller som er stilt på en upassende måte. Advokaten har også rett til å uttale seg om prosessuelle spørsmål som gjelder fornærmede, og kan utøve fornærmedes rettigheter på dens vegne.

Som vi så i det historiske tilbakeblikket, hadde fornærmede tidligere verken rett til å føre egne bevis i straffesaken, uttale seg om bevisoppgaven eller en lovfestet rett til å komme med innspill om hvilke bevis som ble ført. Selv om det ikke fantes noen skranke for at fornærmede tidligere kunne komme med innspill, ønsket utvalget i NOU 2006:10 at det skulle lovfestes en rett for fornærmede med bistandsadvokat til å komme med innspill til bevisoppgaven. Utvalget begrunnet dette med at fornærmede kan ha viktige innspill, og at det bør være mulighet for slike innspill av hensyn til sakens opplysning. Det er i både samfunnets og fornærmedes interesse at saken blir så godt opplyst som mulig.¹¹³

Strpl. § 264a annet ledd hjemler i dag at fornærmede med bistandsadvokat skal kunne komme med supplerende bevisførsel. Dersom påtalemyndigheten avslår dette, skal spørsmålet kunne bringes inn for retten. Det er ikke noe i veien for at fornærmede kan komme med kommentarer/ innspill til bevisføringen. Påtalemyndigheten kunne også

---

¹¹² Robberstad (2003) s. 142

¹¹³ NOU 2006:10 s. 146

tidligere spørre fornærmede eller bistandsadvokaten om det var ønskelig med innspill. Det vil selvfølgelig være mer gjennomførbart dersom det er lovfestet, og det vil muligens også bli mer praktisert. Men er det fornærmedes oppgave å opptre som en ”ekstra aktor”? Flere at høringsinstansene var skeptiske til forslaget. Nordmøre tingrett mente at det ville være både forsinkende og uheldig at en dommer under saksforberedelsen skulle måtte avgjøre eventuelle tvister mellom påtalemyndighet og fornærmet. Oslo politidistrikt støttet dette, og mente blant annet at dersom fornærmede blir tillagt et slags bevisansvar, kan vedkommende føle seg medansvarlig hvis for eksempel en voldtektsmann blir frifunnet. De mente at reglene burde forbli som de har vært; påtalemyndigheten lytter til fornærmede, men det ligger 100 % til deres avgjørelse hva som skal tas med og ikke.¹¹⁴

En annen problemstilling er påtalemyndigheten og deres tillitt i samfunnet. JURK mente at tilliten muligens ville svekkes dersom fornærmede (og etterlatte) fikk ”blande seg inn”.¹¹⁵ Dette er jo for så vidt et poeng, men etter min mening bør hensynet til sakens opplysning allikevel veie tyngst. Det er tross alt det viktigste i en straffesak at sannheten skal frem, både for å straffe de skyldige, men også for å frikjenne de uskyldige.

3.4.3.2 Varsel om hovedforhandlingen

Straffeprosessloven § 275 bestemmer at bistandsadvokaten skal underrettes om hovedforhandlingen. De fornærmede som ikke har bistandsadvokat, de som ikke innkalles som vitne¹¹⁶ eller fremmer sivile krav etter § 428 har altså ingen forutsetning for automatisk å få kjennskap til når hovedforhandling finner sted.

---

¹¹⁴ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 61-62

¹¹⁵ Ot.prp.nr. 11 (2007-2008) s. 62

¹¹⁶ Jfr. strpl. § 110 første ledd

3.4.3.3 Varsel om bevisopptak

Utgangspunktet er at vitner skal forklare seg direkte for retten. Det kan allikevel etter strpl. § 270 holdes bevisopptak i forkant av hovedforhandling dersom vitnet er fritatt for møteplikt. Vitnet forklarer seg da for tingretten der vedkommende bor. Bevisopptak skjer etter at tiltale er tatt ut.

Når bevisopptak ble begjært, var det tidligere ingen regler som sa at fornærmede skulle underrettes om dette.

Som vi skal se senere, har fornærmede gjennom sin bistandsadvokat rett til å stille supplerende spørsmål til vitner under hovedforhandling etter § 291 a. Når et vitne ikke skal delta under hovedforhandling, men skal forklare seg i forkant, sier det seg selv at bistandsadvokaten må varsles om dette slik at han har mulighet til å overvære bevisopptaket og stille spørsmål underveis dersom det er ønskelig.

Bistandsadvokaten skal nå varsles om bevisopptak, jfr. strpl. § 271

3.4.4 Hovedforhandling

Etter strpl. § 129 har fornærmede rett til å være tilstede under hele hovedforhandlingen, uavhengig av når vedkommende skal forklare seg. Dette gjelder alle fornærmede, ikke bare de med bistandsadvokat.

Etter strpl. § 289a skal fornærmede med bistandsadvokat som hovedregel forklare seg før tiltalte. Slik har fornærmede mulighet til å overvære hele hovedforhandlingen. En betenkelighet med denne regelen er det at det kan være mulighet for at tiltaltes rettssikkerhet svekkes. Dersom tiltaltes forklaring blir sett i lys av fornærmedes, og ikke blir vurdert selvstendig kan dette være negativt for tiltalte da det kan ha betydning for hvordan han blir dømt.¹¹⁷ Når en blir utsatt for ensidige inntrykk blir man påvirket av dette. Automatisk velger man å tro for eksempel på fornærmede etter å ha hørt vedkommendes forklaring. Men i en rettssak kommer forklaringene veldig tett etter hverandre, så dette vil neppe være noe praktisk problem. Det er i tilfeller hvor man blir utsatt for inntrykkene over

---

¹¹⁷ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 71

lengre varighet at dette kan få betydning.¹¹⁸ På en annen side kan det rett og slett være positivt for tiltalte å få fornærmedes forklaring først, slik at man vet hva man skal forklare seg rundt og eventuelt forsvare seg mot.

Det finnes ikke noen folkerettslige forpliktelser som sier at tiltalte skal forklare seg før fornærmede. Det sentrale er at tiltalte skal ha rett til kontradiksjon og eksaminasjon, og dette har han selv om fornærmede skal forklare seg først. Dette kommer spesielt godt frem ved å se på bestemmelsen om at tiltalte skal forklare seg etter hver enkelt fornærmet dersom det er flere fornærmede i én sak.

Hos våre naboer i Sverige og Finland forklarer fornærmede seg først, og dette byr ikke på noen problemer rundt tiltaltes rettssikkerhet.

Det skal legges til at departementet bestemte i lovforslaget at dette ikke skulle være en absolutt regel, men en hovedregel. Det at regelen kun skal gjelde for fornærmede med bistandsadvokat, gjør det også mulig å prøve ut regelen og se hvordan den fungerer.¹¹⁹ Dessuten har § 289 a en regel om at dersom det er flere fornærmede i samme sak, bør ikke disse høre på hverandres forklaringer før de selv forklarer seg. Det kan være fare for at forklaringene blir pyntet på i slike situasjoner.

Etter strpl. § 291a kan bistandsadvokaten stille supplerende spørsmål til tiltalte, vitner og sakkyndige. Dette skal skje etter aktor og forsvarer, og retten er begrenset til å gjelde spørsmål rundt forhold som ikke har kommet klart frem i aktor og forsvarers eksaminasjon.¹²⁰ Det er altså ikke meningen at bistandsadvokaten på vegne av fornærmede skal foreta noen full utspørring av vitner, tiltalte og/ eller sakkyndige. Prosessøkonomiske hensyn kan tale i mot denne ordningen, da det naturligvis vil ta mer tid når bistandsadvokaten også får stille spørsmål. Allikevel er ikke dette noe som vil være av stor betydning, da det er dommeren som styrer prosessen og kan bryte inn.

---

¹¹⁸ Ot.oro. nr.11 (2007-2008) s. 71

¹¹⁹ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 72

¹²⁰ NOU 2006:10 s. 155

Regelen gjelder som vi ser bare fornærmede med bistandsadvokat. Det kan være flere grunner til at også fornærmede uten bistandsadvokat skulle hatt denne retten, men grunnene til at de ikke skal ha retten er flere. En type forbrytelser som er mye oppe i rettssalene er vinningsforbrytelser. Et typisk trekk ved disse forbrytelsene er at de ofte har flere fornærmede. Dersom fornærmede ved slike typer saker skulle hatt samme rettigheter som de med bistandsadvokat ville disse rettssakene trukket ut og tatt uforholdsmessig lang tid. Dette ville bidratt til en ikke ubetydelig tilleggsbelastning på rettsvesenet.¹²¹ En annen grunn til dette kan være at de fornærmede i vinningsforbrytelser ikke har noen interesse av å være til stede under hovedforhandling, at de ikke har noe behov for å stille supplerende spørsmål.

Strpl. § 303 bestemmer at fornærmede med bistandsadvokat skal få uttale seg etter avhør av hvert enkelt vitne, etter hvert opplest bevis, og etter tiltaltes forklaring.

Begrunnelsen for regelen er hensynet til sakens opplysning. I saker hvor man har bistandsadvokat er fornærmede ofte den som kjenner saksforholdet best. Slik kan vedkommende i stor grad bidra til sakens opplysning. På den annen side har fornærmede selv mulighet til å forklare seg, samt at aktor kan stille supplerende spørsmål til fornærmede.

Ved vurderingen av denne regelen må man veie hensynet opp mot nytteverdien av regelen. En slik regel kan kunne medføre økt tidsbruk under hovedforhandlingen, noe som ikke er positivt for noen. Tiltalte har denne rettigheten fra før, og det viser seg at tiltalte sjeldent benytter seg av den.¹²² Med andre ord er det også sjeldent at regelen bidrar til å hale ut tiden under hovedforhandling. Nå vet man jo ikke hvor mye regelen vil bli benyttet at fornærmede, men siden retten har mulighet til å styre om anmodningen skal tas til følge vil det uansett ikke gå drastisk ut over tiden under hovedforhandling.

---

¹²¹ NOU 2006:10 s. 156

¹²² NOU 2006:10 s. 157

Det finnes ingen direkte ulemper med regelen, og den vil være en sikkerhetsventil for å sikre hensynet til sakens opplysning gjennom kontradiksjon.¹²³

Jeg ser regelen som en litt unødvendig regel, og er enig i at hensynet til sakens opplysning er ivaretatt gjennom fornærmedes egen forklaring og aktors mulighet til å stille tilleggsspørsmål til fornærmede. Videre mener jeg det kan være fare for ”flyten” under hovedforhandling ved at man hele tiden stopper opp for at noen skal uttale seg om noe. Retten har mulighet til å bestemme om regelen skal benyttes eller ikke, så i praksis vil ikke dette bli noe stort problem. Jeg mener allikevel at regelen ikke er helt nødvendig. På den annen side er regelen en sikkerhetsventil som bygger på det kontradiktoriske prinsipp, og dette veier opp for at regelen kan sees på som overflødig.

Etter strpl. § 304 har fornærmede med bistandsadvokat rett til å komme med sluttbemerkning når bevisførselen er ferdig. Dette skal skje etter aktor og forsvareren har hatt ordet, men før tiltalte får komme med sin sluttbemerkning. Det er etter ordlyden gjort klart at tiltalte skal ha siste ord.

For fornærmede i saker om grov integritetskrenkelse vil utfallet av straffesaken ofte ha stor betydning, og dette er grunnelsen til at de skal ha mulighet til å komme med sluttbemerkning. Dessuten kjenner fornærmede saksforholdet godt, og deres uttalelser blir derfor her også viktig for sakens opplysning.¹²⁴

3.5 Sivile krav

På bakgrunn av en oppfatning av at erstatningskrav fra fornærmede ikke alltid ble tilfredsstillende behandlet i straffesaken¹²⁵ ble det i 2008 gjort endringer. Grunnen til dette var både at regelverket var for dårlig, men også at påtalemyndighet og bistandsadvokat ikke forberedte kravene godt nok. Det var på tide å sikre at fornærmedes erstatningskrav

---

¹²³ NOU 2006:10 s. 158

¹²⁴ NOU 2006:10 s. 157

¹²⁵ NOU 2006:10 s. 204

ble fremmet og pådømt under straffesaken. Ikke bare er dette viktig for fornærmede, men også for tiltalte. Klare regler sikrer foruberegnelighet og kontradiksjon.¹²⁶

Jeg kommer i det følgende til å se på fornærmedes stilling i sivile krav for henholdsvis fornærmede med- og uten bistandsadvokat. Jeg vil aller først se på de felles rettighetene de to gruppene har.

3.5.1 Felles rettigheter

3.5.1.1 Oppnevning av sakkyndig

Tidligere var det påtalemyndigheten som hadde adgang til å begjære oppnevning av sakkyndig under etterforskningen, jfr. strpl. § 237. Fornærmede har også denne retten i dag jfr. strpl. § 237 annet ledd.

”Retten kan etter begjæring fra fornærmede oppnevne en sakkyndig under etterforskningen for å utrede hvilke helseskader fornærmede er påført dersom det er nødvendig for å avgjøre vedkommendes krav etter § 3.” Vi ser at det er snakk om en skjønnsregel, det er opp til retten å avgjøre hvorvidt sakkyndig skal oppnevnes. Noen vil kanskje mene at denne retten er så viktig for sakens opplysning og forutsigbarheten at ”kan” burde vært erstattet med ”bør”. Lovteksten inneholder dessuten et nødvendighetskrav som gjør bestemmelsen enda strengere.

Bakdelen med regelen kan være at saken drøyer lengre enn nødvendig. For det første tar det lengre tid at sakkyndig skal jobbe med saken og avlegge rapport, men det kan også være et problem å få tak i nok sakkyndige. At saken trekker ut er sjeldent noe som er positivt for fornærmede.¹²⁷ Det må antas at de aller fleste vil ha saken lagt bak seg så fort som mulig. Det vil i mange tilfeller være minst like praktisk å innhente utskrifter fra legejournaler eller avhøre fornærmedes lege under hovedforhandling. Saksbehandlingen

---

¹²⁶ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 93

¹²⁷ Se påtalemyndighetens høringsuttalelse, Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 96

blir mer effektiv og fornærmede slipper dessuten at en ny person skal foreta undersøkelser og stille spørsmål, hvilket kan være belastende i seg selv.

Departementet la i forarbeidene vekt på at sakkyndig bare skal oppnevnes dersom det er grunn til å tro at fornærmede er påført helseskade som gjør at han har krav på erstatning som følge av tapt arbeidsinnekt, fremtidige utgifter eller menerstatning.¹²⁸

3.5.1.2 Rettens plikt til å pådømme kravet

Tidligere hadde retten en skjønnsmessig adgang til å nekte å pådømme et krav på ethvert tidspunkt av saken dersom kravet ble fremmet etter § 428.

Dette skapte en usikkerhet hos fornærmede når det gjaldt å reise krav. Fornærmede kunne på grunn av dette velge å avstå fra å gjøre deler av kravet gjeldene, kutte ut anførsler eller prosessuelle rettigheter. Eksempel på det siste har vi i en sak fra Agder lagmannsrett, straffesak nr. 39/87. Tiltalte nektet å forklare seg mens fornærmede var tilstede og retten besluttet da å nekte å følge fornærmedes krav fordi dette ”ville kunne hindre straffesakens fulle opplysning.”¹²⁹ Tiltalte hadde altså muligheten til å hindre fornærmede fra å benytte sine prosessuelle rettigheter, dette er selvfølgelig til ulempe for fornærmede. Det er dessuten i mot lovgivers ønske, som er å få erstatningskravene pådømt i straffesaken.

Spørsmålet ble om fornærmede skulle ha en ubetinget rett til å få sitt erstatningskrav pådømt uansett. Det kan tenkes situasjoner hvor retten mener det ikke er hensiktsmessig å behandle kravet i forbindelse med straffesaken, men heller i sivilprosessuelle former. Dette gjelder når behandlingen av erstatningskravet tar så mye tid at selve straffekravet blir satt til side og det ikke blir tilstrekkelig tid til skyld- og straffespørsmålet.¹³⁰

Å ha en slik unntaksregel skaper ikke tilstrekkelig forutberegnelighet for fornærmede, og ulik praksis vil ikke gagne noen.¹³¹ Dersom dette skulle være et alternativ, bør det sees på

---

¹²⁸ Ot.prp. nr 11 (2007-2008) s. 97

¹²⁹ Robberstad (2003) s. 211

¹³⁰ NOU 2006:10 s. 208

¹³¹ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 98

som en snever unntaksregel som kun kan benyttes dersom det åpenbart er det beste for erstatningskravet.¹³² Det kan i enkelte tilfeller være mest hensiktsmessig for kravet at det blir behandlet i sivilprosessuelle former.

Den gamle regelen i strpl. § 428 første ledd annet punktum skapte en usikker og vanskelig situasjon for fornærmede. Det å være fornærmet i en straffesak med et erstatningskrav er i seg selv vanskelig, og rettssystemet burde legge til rette slik at de som allerede har en vanskelig situasjon ikke skal måtte føle at den blir verre. Regelen er i dag opphevet, for å sikre en forsvarlig og betryggende behandling.¹³³ Det finnes en mulighet til å behandle saken i sivilprosessuelle former i bestemmelsens siste ledd, men det er tydelig sagt i forarbeidene at den klare hovedregel er at kravet skal behandles sammen med straffesaken. Ordlyden ”åpenbart mest hensiktsmessig” skal tolkes strengt. Det er det mulig for retten å benytte seg av dette under hele behandlingen av saken, men terskelen for å nekte kravet forfulgt er høyere jo lengre ut i behandlingen man er.¹³⁴ Av prosessøkonomiske hensyn bør retten allikevel prøve å avgjøre spørsmålet under forberedelsen til hovedforhandling.

3.5.1.3 Underretning om dommen

Tidligere fantes det ingen regler om underretning til fornærmede om rettens avgjørelse av erstatningskravet (før det forelå rettskraftig dom) når dette ble fremmet av påtalemyndigheten.

Strpl. § 43 fjerde ledd har nå en bestemmelse som sier at dommen så snart som mulig skal meddeles bistandsadvokaten og fornærmede som har fått avgjort krav etter § 3. Det vil si at fornærmede uten bistandsadvokat eller fornærmede som ikke fremmer sivilt krav, ikke har rett på slik underretning.

Underretningen skal skje før dommen offentliggjøres, da fornærmedes behov for informasjon veier tyngre enn offentlighetens.

---

¹³² Se politidirektoratets høringsuttalelse i Or.prp. nr. 11 (2007-2008) s 98

¹³³ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 99

¹³⁴ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 99

Grunnen til at lovens ordlyd sier ”meddeler” i stedet for ”forkynner” har med ankefristen å gjøre. Man ønsker ikke at denne skal begynne å løpe for fornærmede før etter at det er avklart om det vil bli anke av straffesaken.¹³⁵

3.5.2 Fornærmede med bistandsadvokat

Som vi så i det historiske tilbakeblikket kunne fornærmede tidligere velge hvorvidt vedkommende ville fremme kravet selv etter strpl. § 428 eller be påtalemyndigheten gjøre det, jfr. § 427. I saker der fornærmede har fått oppnevnt bistandsadvokat er det ikke lenger mulig å be påtalemyndigheten om å fremme kravet på vegne av seg. Fornærmede skal gjøre dette selv etter § 428. Dette blir naturligvis bistandsadvokatens oppgave og sies uttrykkelig i strpl. § 427 annet ledd og § 428 første ledd.

Fornærmede med bistandsadvokat står sterkere enn fornærmede uten bistandsadvokat. Spørsmålet blir da om det er rimelig at den med sterkeste stilling ikke skal få velge på hvilken måte kravet skal fremmes.

Når (alle) fornærmede tidligere hadde mulighet til å be påtalemyndigheten fremme kravet slapp vedkommende risikoen for å måtte betale saksomkostninger. Det kan se ut som en endring i disfavør for fornærmede (med bistandsadvokat) at han ikke lenger har valgmuligheten og dermed kan komme til å måtte pådra seg ansvar for saksomkostninger. Det virker ikke rettferdig at fornærmede som selv fremmer krav skal måtte stå til ansvar for eventuelle saksomkostninger mens fornærmede som får påtalemyndigheten til å gjøre det ikke har denne risikoen. Det har fra Justisdepartementets side vært vurdert om strpl. § 439 skal oppheves¹³⁶, men regelen gjelder fremdeles, og begrunnelsen er god.

Når påtalemyndigheten har i oppdrag å fremme sivile krav (for fornærmede uten bistandsadvokat), har de muligheten til å sile ut de kravene som er usaklige, åpenbart grunnløse eller urealistiske. Denne muligheten finnes ikke lenger når det er fornærmede

---

¹³⁵ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 99

¹³⁶ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 93

som fremmer kravet etter § 428. Bestemmelsen i § 439 fungerer som en slags forebyggingsregel for at ikke det skal fremsettes krav det ikke er hensiktsmessig å fremme. Dessuten har regelen den funksjonen at fornærmede tilkjennes saksomkostningene dersom vedkommende vinner.¹³⁷ § 439 har altså ingen praktisk betydning i saker der fornærmede har bistandsadvokat. Det er advokatens oppgave å gi veiledning til sin klient om hvilke krav som bør fremmes.

De nye reglene bidrar til en klarere ansvarsfordeling mellom bistandsadvokaten og påtalemyndighet¹³⁸, som igjen bør føre til en bedre forberedelse og behandling av kravet. Når fornærmede har en profesjonell til å bistå seg, er det ingen grunn til at påtalemyndigheten skal bli belastet med arbeidet.¹³⁹ Dessuten får fornærmede en formell partsstilling for det sivile krav. Dette vil i stor grad også gjelde for straffekravet, da bevisene for de to krav ofte er de samme.¹⁴⁰

3.5.2.1 Hovedforhandling

Vi har sett at fornærmede som selv fremmer kravet får partstilling i saken. Spørsmålet blir da hvordan dette påvirker hans stilling som vitne i saken. Svaret er at dette ikke har noe å si for adgangen til å føre fornærmede som vitne. Dette følger av § 428 andre ledd, jfr. § 404. Som part har man anledning til å følge hele hovedforhandling, men dette gjelder også ellers etter at vi fikk den nye § 129 om at fornærmede kan være tilstede under hovedforhandling uavhengig av om vedkommende er avhørt eller ikke.

---

¹³⁷ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 93

¹³⁸ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 93

¹³⁹ Andenæs (2009) s. 596

¹⁴⁰ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s. 92-94

3.5.3 Fornærmede uten bistandsadvokat

3.5.3.1 Informasjon om å fremme krav

Første gang fornærmede avhøres under etterforskning, skal han spørres om han har krav som han ønsker påtalemyndigheten skal ta med i straffesaken. Dersom vedkommende har erstatning- eller oppreisningskrav, bør beløp angis og begrunnes, jfr. strpl. § 236 og påtaleinstruksen § 8-7. Grunnen til at dette gjøres allerede ved etterforskning, er at det sivile kravet skal kunne være skikkelig forberedt når man kommer til hovedforhandlingen.¹⁴¹

Ordlyden i § 236 sier bare ”fornærmede”, men henvisningen til § 3 gjør at det også dreier seg om andre skadelidte. Med andre ord har også disse rett til informasjon om sine rettigheter rundt sivile krav så fremt de er kjent for politiet.

Tidligere bestemte strpl. § 426 at fornærmede ved første gangs møte i retten skulle informeres om muligheten til å ta sivile krav med i straffesaken. Det første møtet i retten er normalt ved hovedforhandling, og etter at regelen i § 236 kom, ble § 426 opphevet da den ble sett på som overflødig og dessuten utilstrekkelig.¹⁴²

Det kan tenkes at hovdeforhandlingen er første gang fornærmede møter for retten, noe som vil være tilfelle dersom han tidligere ikke har vært rettslig avhørt. Dersom spørsmålet om sivile krav da kommer opp, vil det være vanskelig for fornærmede å få kravet tilstrekkelig klarlagt. Bevisførsel er for eksempel ikke forberedt. Påtalemyndigheten har gjort en feil dersom den reiser tiltale uten å ha fått fornærmedes standpunkt. Dette hindrer allikevel ikke at påtalemyndigheten erklærer under hovedforhandling at den vil fremme kravet, jfr. strpl. § 254 tredje ledd. Dersom dette skjer, har siktede på sin side rett til en utsettelse dersom dette er ønskelig fra forsvarers side, jfr. § 254 fjerde ledd.

Utvalget mente det i tillegg til reglene om informasjon om å fremme sivilt krav var nødvendig å innføre en rett på et standardbrev til alle fornærmede som la til rette for

---

¹⁴¹ Andenæs (2009) s. 588

¹⁴² Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 95

opplysning om erstatningskravets grunnlag og omfang.¹⁴³ Grunnen var at det er mange fornærmede som ikke følger opp sine erstatningskrav. Det tenkes at grunnen til dette ofte kan være at fornærmede kan ha glemt den informasjon de fikk ved anmeldelsen, særlig hvis det har gått en tid før skaden oppstår.

Departementet valgte å ikke lovfeste retten til et slikt standardbrev, men å følge det opp ”på egnet måte.”¹⁴⁴

Fornærmede som ikke har bistandsadvokat har altså fremdeles valget om han vil fremme krav etter § 427 eller § 428.

3.5.3.2 Påtalemyndighetens plikt til å fremme fornærmedes krav

Etter strpl. § 427 annet ledd kan påtalemyndigheten bare nekte å fremme krav på vegne av fornærmede hvis det er åpenbart ugrunnet eller dersom det er til ”uforholdsmessig ulempe for påtalemyndigheten.” Tidligere kunne det nektes dersom det var til ulempe for *retten*.

Rettsens arbeidsbyrde skal altså ikke lenger tas med i vurderingen, kun påtalemyndighetens. Forarbeidene¹⁴⁵ begrunner dette med at de nye reglene i § 428 gjør at sivile krav som fremmes etter § 427 vil være små krav. Dessuten kan retten fremdeles utsette behandlingen av det sivile kravet til straffesaken er pådømt, jfr. strpl. § 431. Forarbeidene mente at det rett og slett ikke var behov for en regel som tok hensyn til rettsens arbeidsbyrde. Prinsipielt sett var det uheldig at påtalemyndigheten skulle sile saker på rettsens vegne, det er mer rimelig at de siler sakene på egne vegne. At ordet ”åpenbart” er tatt med i ordlyden innebærer at påtalemyndigheten ikke trenger å være overbevist om kravet for å ha en plikt til å ta det med.¹⁴⁶

---

¹⁴³ NOU 2006:10 s. 210

¹⁴⁴ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 95

¹⁴⁵ Ot.prp. nr.11 (2007-2008) s 94-95

¹⁴⁶ Andenæs (2009) s. 591

I vurderingen av om et krav er til uforholdsmessig ulempe er fornærmedes nytte av dommen et vesentlig moment.¹⁴⁷ Dersom tiltalte er søkegod, skal det mye til for at kravet kan sees på som uforholdsmessig.¹⁴⁸ ”Uforholdsmessig ulempe” er et skjønnsmessig begrep¹⁴⁹ og må vurderes konkret.

Dersom påtalemyndigheten avviser et krav kan fornærmede påklage dette til nærmeste overordnet påtalemyndighet, jfr. strpl. § 59 a første ledd nr. 6.

Når påtalemyndigheten fremmer krav for fornærmede, skal det fastsettes en frist for fornærmede til å be om endringer i det sivile krav påtalemyndigheten fremmer, jfr. strpl. § 264 b første ledd. Etter siste ledd i § 265 skal forsvareren uttale seg om kravet. Dersom forsvarer unnlater å kommentere, er det ikke slik at siktede mister muligheten til innsigelser mot kravet.¹⁵⁰ Formålet med dette er å sikre god forberedelse av det sivile kravet, og spesielt god kontradiksjon.¹⁵¹ Her også gjelder ikke bestemmelsene bare for fornærmede, men også for andre skadelidte. Det betyr at dersom det blir sendt ut forelegg kan sivile krav tas med her, jfr. strpl. § 256 annet led.

3.5.3.3 Under hovedforhandling

I § 252 tredje ledd sies det at dersom det blir gjort gjeldende andre krav enn straff, skal dette opplyses om. Dersom dette ikke er gjort, kan det allikevel tas med, jfr. §§ 253-245 om endringer i tiltalebeslutningen.

Ellers er det de vanlige regler om hovedforhandling som kommer til anvendelse.

---

¹⁴⁷ Thorheim (2009) note 2896

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 236

¹⁴⁹ Andenæs (2009) s. 591

¹⁵⁰ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 118

¹⁵¹ Andenæs (2009) s. 589

Det er påtalemyndighetens ansvar å sørge for at bevisførselen blir forberedt godt nok. Fornærmede må allikevel bidra med opplysninger om kravets størrelse og om bevis, jfr. § 427 første ledd annet punktum.

Siden fornærmede ikke er part i saken og blir avhørt på lik linje med andre vitner, må aktor ta med det sivile kravet i sitt innledningsforedrag, jfr. strpl. § 289 annet ledd.

Påtalemyndigheten prosederer og legger ned påstand på vegne av fornærmede.

Det har vært diskutert i juridisk litteratur hvorvidt fornærmede kan se på påtalemyndigheten som en prosessfullmektig i en sivil sak, og derav instruere slik at påtalemyndigheten er forpliktet til å gjøre som fornærmede sier. Både Hov¹⁵² og Robberstad¹⁵³ mener dette. Andenæs¹⁵⁴ på sin side mener at dette ikke holder mål da påtalemyndigheten representerer det offentlige, og skal ikke måtte prosedere på et krav som den mener strider mot det offentliges interesser. Påtalemyndigheten må dessuten ta hensyn til at den skal være objektiv.

Jeg er mest enig med Andenæs her. Dersom fornærmede skulle ha en instruksrett overfor aktor, ville dette virke svært urimelig overfor andre parter. Aktor ville fått rollen som fornærmedes forsvarer, og dette er ikke formålet. Hadde dette vært meningen, hadde alle fornærmede hatt krav på bistandsadvokat ved sivile krav.

3.5.3.4 Tilbakekall av begjæring

§ 427 sier klart at det må foreligge begjæring fra fornærmede for at påtalemyndigheten skal fremme krav. Dersom fornærmede først sier nei til å sette frem krav, avskjæres ikke retten til senere å gjøre det.¹⁵⁵ Han har dessuten mulighet til å ta tilbake en begjæring som er satt frem. Dersom dette skjer etter at hovedforhandling har startet, kan ikke begjæring tas

---

¹⁵² Hov (1983) s. 137-138

¹⁵³ Robberstad (2003) s. 201

¹⁵⁴ Andenæs (2009) s. 594

¹⁵⁵ Andenæs (2009) s. 590

tilbake uten at hele kravet frafalles, jfr. strpl. § 433. I så fall må saksøkte eller retten samtykke til at begjæring tas tilbake. Dersom saksøkte ønsker saken avgjort med det samme, vil han nekte begjæringen trukket tilbake. Retten kan derimot bestemme at dette gjennomføres, dersom de for eksempel skjønner at fornærmede har rimelig grunn til å foretrekke sivil søksmål. Det kan være flere grunner til dette, for eksempel at fornærmede mener påtalemyndigheten ikke har gjort en god nok jobb med kravet hans, eller at bevisførselen som kreves ikke er naturlig i en straffesak.

4 Avslutning

Etter en lovendring i juli 2008 har fornærmede (og etterlattes) stilling i straffeprosessen blitt vesentlig styrket. Mest betydning har det for de fornærmede som har rett på bistandsadvokat etter strpl. § 107 a, som etter lovendringen er enda flere.

Dette er mennesker som har blitt utsatt for grove integritetskrenkelser og som derfor trenger ekstra støtte i forbindelse med en straffesak. Fornærmede skal behandles med verdighet og respekt, de skal ikke måtte føle at de ikke blir trodd eller at de ikke blir tatt hensyn til i en rettssak.

Fornærmede har flere rettigheter både under etterforskning og hovedforhandling. Informasjonsrettigheten er utvidet ved en fanebestemmelse i strpl. § 93 e, i tillegg til utvidede rettigheter rundt dokumentinnsyn. Deltakerrettighetene er også blitt større med utvidelse av adgang til å være tilstede samt regler om bevisføring og uttalelse.

Bistandsadvokaten har fått en større rolle i rettssalen, og oppgavene er tydeligere.

Endringene i reglene om sivile krav har styrket fornærmedes rettigheter på to måter. For det første står de nå sterkere i forhold til å få pådømt sivile krav sammen med straffesaken. Bistandsadvokaten er pålagt flere plikter, og det å føre sivile krav for fornærmede er en av dem. For det andre er domstolens rett til å nekte å pådømme sivile krav innskrenket.

Å være fornærmet i straffeprosessen er i utgangspunktet aldri en hyggelig opplevelse, og de nye reglene skal gjøre dette litt lettere å bære.

4.1 Litteraturliste

Andenæs, Josh. v. Thor-Geir Myhrer *Norsk straffeprosess*. 4.utgave. Universitetsforlaget, Oslo 2009.

Andenæs, Josh. v. Kjell V. Andorsen *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene*. Universitetsforlaget, Oslo 2008.

Robberstad, Anne *Bistandsadvokaten. Ofrenes stilling i straffesaker*. 2.utgave. Universitetsforlaget, Oslo 2003.

Robberstad, Anne *Mellom tvekamp og inkvisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*. Universitetsforlaget, Oslo 1999

Robberstad, Anne *Kontradiksjon og verdighet. Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land, med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen*. Oslo, 2002

Robberstad, Kristin *Fornærmedes rettsstilling ved behandling av erstatningskrav i straffesak om overtredelse av strl. §§ 192 – 196. Bistandsadvokatorordningen*. Universitetet i Oslo, 1992 (Institutt for offentlig retts skriftserie nr 7/1992)

Hov, Jo *Fornærmedes stilling i straffeprosessen*. Universitetsforlaget, Oslo 1983

Hov, Jo *Rettergang II Straffeprosess*. Papinian, Oslo 2007

Vangen, Tone *Bistandsadvokatorordningen. En fremstilling av gjeldende rett med hovedvekten lagt på advokatens oppgaver*. Den norske advokatforening nr. 56, Oslo 1991

4.1.1 Lov- og forarbeidregister

Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesaksloven).

Innst. O. nr. 37 (1980-1981) Innstilling frå justiskomiteén om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)

Ot.prp. nr. 63 (1980-1981) Om lov om endringer i straffeprosessloven (advokathjelp til fornærmede i voldtektssaker)

Ot.prp. nr. 33 (1993-1994) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv (styrking av kriminalitetsofres stilling)

Ot.prp. nr. 50 (1994-1995) Om lov om forbud mot kjønnslemlestelse (omskjæring av kvinner)

Ot.prp. nr. 11 (2007–2008) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (Styrket stilling for fornærmede og etterlatte)

NOU 1991:13 Seksuelle overgrep mot barn- straff og erstatning

NOU 2006:10 Fornærmede i straffeprosessen- nytt perspektiv og nye rettigheter

1902 Almindelig borgerlig straffelov (Straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

1915 Lov om domstolene (Domstolloven) av 13. august 1915 nr. 5

1980 Lov om fri rettshjelp (Rettskjøpsloven) av 13. juni 1980 nr. 35

1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

1985 Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten (Påtaleinstruksen) av 28. juni nr 1679

1995 Lov om forbud mot kjønnslemlestelse av 15. desember nr 74

2001 Lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m
(Voldsoffererstatningsloven) av 20. april 2001 nr. 13
Rättergångsbalk (1942:740) (Sverige)

4.1.2 Doms- og kjennelsesregister

Rt-1977-1207

Rt-1965-652

Rt-1991-274

Rt-1995-628

Rt-1996-293

Rt-1997-1193

Rt-1999-254

Rt-2004-1308

Rt-2006-1021

Rt-2006-164

Rt-2008-1502

4.1.3 Nettdokumenter

Rundskriv fra Riksadvokaten nr.3 (2008) *Familievold*. <http://www.riksadvokaten.no> (Sisert
31. mars 2009)

http://www.domstol.no/DAtemplates/Article____3586.aspx?epslanguage=NO

<http://www.dagbladet.no/magasinet/2005/08/29/441656.html>

<http://www.udi.no/templates/Tema.aspx?id=9580>

http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/planer/2007/Vendepunkt---handlingsplan-mot-vold-i-na.html?id=500470 (Sisert 31. Mars 2009)

Thorheim, Karl Otto *Kommentar til straffeprosessloven*. I: Norsk lovkommentar nettversjon (Sisert 30. mars 2009)

Matningsdal, Magnus *Kommentar til straffeloven*. I: Norsk lovkommentar nettversjon (Sisert 14. april 2009)

<http://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article774611.ece> (Sisert 31. mars 2009)

4.1.4 Personlig meddelelse

Utlendingsdirektoratet (UDI), Enhet for statistikk og analyse. E-post. 30. mars 2009

